

Framsyn Nr 5 2005

Nr 5 Globalisering

Pandemi och sifferpussel

Fågelinfluensa och sudoku. Båda har skapat hysteri och båda kommer från Asien. Man kan ju säga att detta är två sidor av globaliseringen.

Tomas Ries är ny chef för Utrikespolitiska institutet (UI). Han vill förvandla UI till ett nav för olika forskare, som vill se världen ur ett globaliseringsperspektiv. UI ska bli en hängränna bland stuprören. Att UI nu är granne med Försvarshögskolan i ett nytt hus är inte en slump. Officerarna utbildas för internationella uppdrag.

Tomas Ries vill komma bort från den traditionella synen på säkerhetspolitik. Tidens stora frågor handlar om relationen mellan fattiga och rika länder och vad denna relation betyder för oss. Det handlar om det sårbara samhället ur ett globaliseringsperspektiv och de miljöhot som följer med globaliseringen.

I detta nummer skildras olika aspekter på globaliseringen. Överbefälhavaren Håkan Syrén säger att vi står inför en ny världsordning. Vi har gått från det nationella perspektivet till det europeiska och nu räcker inte ens det. Det är bara att se var vi har våra förband idag, säger Håkan Syrén. Själv hade han som så många andra i försvaret svårt att lämna det nationella perspektivet. Det är inte lätt att överge en modell som varit fastbultad i det svenska urberget.

Hans Rosling, professor i internationell hälsa, menar att världen mår bättre än vad vi tror. Vi släpar på en förlegad bild av att många länder är underutvecklade. De bygger nu sina egna folkhem, fast mycket fortare än vad vi gjorde. Som alla andra svenska 40-talister är Rosling född är Sverige hade en standard som motsvarar Mexikos idag.

Hur ska vi då möta hoten i den globaliserade världen? Bengt Sundelius, forskningschef vid

Krisberedskapsmyndigheten, varnar för att vi blivit för snäva efter terrordåden. Vi har överfört kalla krigets hotbild på dagens värld och tenderar att glömma de hot som inte är styrda av aktörer.

Ett sådant hot är en pandemi. Åke Örtqvist är chef för Stockholms landstings smittskydds-enhet. Han säger att det ska väldigt mycket till för att fågelinfluensan ska spridas från människa till människa. Och om den skulle göra det så är det inget som säger att det blir en upprepning av spanska sjukan. Världen var helt annorlunda då.

Detsamma säger forskaren Jan Joel Andersson vid UI på frågan om det kan bli ett nytt 1929. En världsdepression som får alla hjul att stanna. Världen har lärt sig läxan från 1929, säger han och påpekar att USA står i särklass som världens ekonomiska motor. Det kinesiska undret köps till ett mycket högt miljöpris. På Kinas landsbygd är det inte bara en tyst vår. Det är tyst hela året.

Miljöminister Lena Sommestad varnar också för att den ekonomiska tillväxten i världen ska ske på bekostnad av miljön. Vi måste få en ny respekt för ekosystemen. Även om tiden är knapp för en kursändring så har vi fortfarande en frist.

Kärnvapenkriget kunde ha blivit den stora globala katastrofen. Kalla krigets terrorbalans är slut. FOI-forskaren Mattias Waldenvik påpekar att så länge det finns kärnvapen finns hotet och gårdagens terrorbalans har ersatts av en komplexare hotbild. En av kärnvapenmakterna, Ryssland, vill inte åka med globaliseringståget. Omvärlden ter sig från Moskvas horisont alltför hotande, skriver FOI-forskaren Robert L Larsson.

För kommendörkapten Christopher Werner är det ingen tvekan om vad som är globalisering. 75 procent av jordens yta är hav och 90 procent av alla transporter går på köl. Men sjöfarten är hotad – inte minst av pirater. Sjömän kräver krigstillägg för att segla utanför Somalias kust sedan en lyxkryssare anfallits av pirater med raketgevär. Det var den tjugofjärde attacken i området sedan i mars. Bakom attackerna utpekas krigsherrar i Somalia.

Jan-Ivar Askelin är redaktör för Framsyn.

Innehåll

Nr 5 Globalisering.....	2
Förändrad värld kräver ny säkerhet.....	4
Frisk fläkt från öster viner i svenska stuprör.....	6
"Vi är på väg in i en ny världsordning"	8
"Världen är på bättringsvägen".....	11
Terrordåden riskerar att låsa vår bild av hotet.....	15
Boktips: Från mongoler till Muren.....	18
Den globala härvan.....	21
Egen vaccinfabrik kan stoppa pandemin.....	22
Farliga virus på villovägar	25
Liten risk för nytt 1929 – världen har lärt läxan.....	25
Ryssland lider av globaliseringsångest.....	28
Framtiden kräver ekonomisk tillväxt utan miljöpåverkan	30
Hotet från kärnvapnen består	32
Tuffare tag mot sjörövare och terrorism till havs.....	34
Konventioner till havs	36
Blågul ballongyra	36

Förändrad värld kräver ny säkerhet

Tomas Ries

En globaliserad värld innebär att nya problem måste mötas med nya strukturer. Gårdagens ensidiga fokusering på elitstaternas ömsesidiga säkerhet är förlegad, skriver Utrikespolitiska institutets chef.

Av Tomas Ries

Vi lever i dag mitt i tredje vågen av mänsklighetens teknologiska historia. För 10 000 år sedan multiplicerade jordbruksrevolutionen vår kapacitet att säkra mat. För 400 år sedan multiplicerade den industrialiserade revolutionen vår fysiska kraft och ersatte muskler med maskiner. I dag multiplicerar informationsrevolutionen vår kapacitet att hantera information. Precis som under de två föregående teknologiska revolutionerna innebär även globaliseringen en djup förvandling av hela mänsklighetens levnadsvillkor, samhällsformer och maktcentra. Vågen är kraftig, djup och snabb, den drar över oss med stor turbulens och den har både positiva och negativa följder. Att försöka stå emot den är lika lönlöst som det var att stå emot industrialiseringen i sin tid. Vår stora utmaning ligger i att utnyttja globaliseringens positiva aspekter och undvika eller minimalisera dess negativa följder. Under dessa omständigheter kommer det flexibla att överleva och det rigida att gå under.

Globaliseringsvågen

I grunden är dess teknologiska vågor en samling teknologiska genombrott som genererar kraftiga lineära skutt framåt och laterala skutt som skapar en helt ny värld. Teknologi förvandlar ekonomi som förvandlar samhället som förvandlar politiken. Under globaliseringsvågen leder detta till tre

djupa förändringar:

För det första krymper globaliseringsteknologin världen. Dels andligt, genom det nya informationsflödet, och dels fysiskt, genom de nya materiella kommunikationsmöjligheterna. Detta har två följder. Dels krymper världen socialt, med en allt intimare kontakt mellan alla världens samhällen som följd. Dels krymper världen ekologiskt, med allt katastrofärlare följder för den naturliga miljö som vi är beroende av.

För det andra förvandlar globaliseringsteknologin gårdagens statsbaserade ekonomiska system till en ny transnationell ekonomi, som i ökande grad ligger bortom alla enskilda staters makt och kontroll. Detta leder till ett allt starkare ömsesidigt beroende mellan de stater som lyckas hänga med den ekonomiska globaliseringen, men innebär även att gårdagens elitstater själva gradvis förlorar ekonomisk auktoritet, med risk för allt fattigare stater och samhällen som följd.

För det tredje innebär globaliseringsteknologin att mänskligheten besitter ännu starkare ekonomisk och teknologisk-vetenskaplig makt över sin omgivning. Detta är dock ett tveeggat svärd emedan vår kapacitet att skada vår omvärld och oss själva ökar i samma takt som vår kapacitet att finna tekniska lösningar på våra och omvärldens problem. Ökad makt innebär ökat ansvar, vilket i sin tur kräver större visdom. Att utveckla denna visdom är vår och kommande generationers största utmaning. I sista hand är detta en fråga om andlig utveckling. Men den mänskliga anden är i dag synnerligen utarmad efter de senaste århundradens materiella fokusering.

Till sist bär vi även med oss ett skadligt arv från den industriella tidsåldern. Det är de relativt sårbara samhällen som vi byggt upp, med urbaniserade befolkningskoncentrationer som får sin överlevnad är beroende av en relativt sårbar ekonomisk och teknologisk infrastruktur.

Vår nya säkerhetsagenda

Nettoresultatet är en fullständigt förvandlad säkerhetsmiljö. Gårdagens endimensionella fokusering på elitstaternas ömsesidiga horisontella konflikter ersätts i dag med fyra nya säkerhetsdimensioner med komplexa synergier.

Den första säkerhetsdimensionen består av våra traditionella externa politiska hot, men nu i en fullständigt förvandlad form. Å ena sidan sammanflätar den transnationella ekonomin världens elitstater i ett allt tätare nätverk av ömsesidigt beroende där krig inom klubben är nästan otänkbart. Detta innebär att den westfaliska periodens konflikter och krig mellan elitstaterna upphört. Men å andra sidan innebär den krympande världen att elitstaternas samhällen lever i allt intimare kontakt med världens fattigare befolkningsskikt. Tre fjärdedelar av världens befolkning är i dag fattigare än vi, och deras problem drabbar oss numera direkt på alla tänkbara sätt: flyktingar, brottslighet, illegal invandring, sjukdomar, terror, och så vidare. Vi är inte längre avskärmade från världens fattiga, utan måste engagera oss globalt

för att försöka bidra till att lösa deras problem. Om vi inte lyckas nå ut kommer omvärlden att nå in till oss med förödande följder. Dagens värld är faktiskt alltmer som en global by, men dess enorma socioekonomiska klyftor gör den till en by på randen till revolution. Vår stora externa säkerhetspolitiska utmaning i dag är hur vi ska bidra till att reducera den globala fattigdomen som omringar oss.

För det andra innebär den transnationella ekonomin att gårdagens elitstater gradvis förlorar sin ekonomiska auktoritet. Ännu för 20 år sen var nästan alla världens företag geografiskt bundna till en given stats territorium, deras intäkter beskattades av staten och deras verksamhet genererade arbetsplatser som skapade den breda medelklass som våra samhällen är byggda på. I dag är världens kraftigaste företag alltmer oberoende av individuella stater. Deras marknad, produktion och finanser är globala och det enda de har kvar i ursprungslandet är huvudkontor, forskning och registrering – om ens det. Och det kan de flytta mycket snabbt. Detta innebär att de forna elitstaterna nu måste tävla med de snabba utvecklingsländerna om arbetsplatserna. Lata, bortskämda och välutbildade elitbefolkningar måste nu tävla mot hårt arbetande, välutbildade befolkningar som är villiga att arbeta dubbelt så hårt som vi. Detta ställer elitstaterna inför ett växande dilemma. Antingen måste de genomföra hårda ekonomiska och sociala reformer med starkt missnöje bland deras väljare som följd. Eller så genomför de inga reformer och går i konkurs. Båda scenarier innebär att sociala och politiska spänningar inom speciellt gårdagens rika västeuropeiska välfärdsstater kommer att öka. Detta kan – om det slår fel – leda till en nedgång till ett

renationaliserat och fattigt Europa. Att undvika detta är vår andra stora säkerhetspolitiska utmaning i dag. Det är i huvudsak en social och organisatorisk fråga, men knuten till enorma politiska spänningar som gör den synnerligen svår att hantera.

Sårbara infrastrukturer

För det tredje belastar oss vårt arv från den industrialiserade tidsåldern med samhällen som är beroende av en relativt sårbar ekonomisk och teknologisk infrastruktur. Dels är elitvärlden i dag nästan fullständigt urbaniserad, fullständigt beroende av en teknologisk infrastruktur som förser oss med vatten, mat, värme, sanitet och sophantering.

Dels är elitvärlden i dag helt beroende av den transnationella ekonomin och det fria dagliga internationella flödet av mat, energi, varor, tjänster, med mera. Båda dessa infrastrukturnätverk är robusta men inte helt osårbara. Båda kan skadas av inneboende svagheter och krascher, av avsiktliga attacker från terrorister eller andra, och av allt extremare ekologiska rubbningar. Här ingår dödliga smittsamma sjukdomar som ett av de mest sannolika hot med de allvarligaste följderna som vi står inför i dag. En konservativ estimering är att fågelinfluensan, om den muterade till att smitta direkt mellan människor, kunde leda till att 1 procent av befolkningen dog. I Sverige innebär det 80 000–90 000 döda inom en rätt kort tid, med ett oberäkneligt antal miljoner svårt insjuknade. Detta skulle inte bara överbelasta hälso- och begravningsystemet utan skulle kunna leda till en kollaps av hela den teknologiska infrastrukturen. För det andra skulle en sådan global epidemi sannolikt leda till starka begränsningar i det fria flödet av varor och människor mellan länderna, vilket i sin tur kan leda till att den internationella ekonomin kraschar. Då skulle vi snabbt befinna oss inte endast med en kollapsande teknologisk infrastruktur utan även utan mat. Att skapa mer resilienta ekonomiska och teknologiska infrastrukturer för våra samhällen är den tredje stora säkerhetsutmaningen i dag. Här har vi sannolikt de bästa förutsättningarna att lyckas på kort sikt, eftersom detta i huvudsak är en teknisk fråga, och teknik är det som vi är bäst på i dag.

För det fjärde måste vi reducera mänsklighetens katastrofala belastning på det globala ekosystemet. Här har vi tre huvudsakliga problemområden. För det första utarmar vi vitala resurser som inte endast omfattar olja och gas utan även dricksvatten, brukbar jord, fiskbestånd, med mera. För det andra rubbar vi det globala ekosystemet, med global uppvärmning, allt extremare väderleksförhållanden, ozonhål och så vidare som följd. För det tredje besitter mänskligheten nu för första gången makten att skapa enorma onaturliga katastrofer såsom Tjernobyli, Aralsjön eller möjligen biogenetiska i framtiden. Inget av dessa problem utgör ännu existentiella problem för den rika världen i dag. Men på sikt, om en 50 år, kommer de sannolikt att växa till mycket allvarliga problem även för oss. Och då kan det i många fall vara för sent att åtgärda. Detta problem i mänsklighetens förhållande till det ekosystem som vi är beroende av är den fjärde stora säkerhetspolitiska utmaningen som vi står inför. Lösningen är dels teknologisk, och består då i att finna nya teknologier som är mindre belastande för miljön. Men dels omfattar den även en mycket svår andlig dimension som består i att mänskligheten måste transcendera sitt tidigare förhållande till sin omgivning baserad på negativ frihet till en baserad på positiv frihet. Detta sistnämnda är möjligt för ett fåtal, men sannolikt mycket svårt för majoriteten. Och utan den riskerar vi att konsumera det ekosystem vi är beroende av.

Kräver förvandlingar

Denna nya säkerhetsmiljö kräver fem djupa förvandlingar av vårt säkerhetspolitiska tänkande och de strukturer vi bygger upp för att trygga vår säkerhet.

För det första måste vi lära oss tänka nytt. Vi måste övergå från gårdagens westfaliska horisontella säkerhetsparadigm av tävlande elitstater till dagens vertikala säkerhetsparadigm av spänningar mellan ojämlika globala samhällsskikt.

För det andra måste vi bredda vårt perspektiv från gårdagens endimensionella politiska omgivning till dagens fyrdimensionella säkerhetsmiljö där interna spänningar, samhällets teknologiska och ekonomiska sårbarhet och ekologiska problem är lika stora eller mycket större hot än de rent politiska.

För det tredje måste vi fördjupa vårt tänkande till att återigen omfatta den filosofiska och andliga dimensionen. Mänsklighetens enorma fysiska makt över sin omgivning innebär att vi måste komplettera gårdagens rent operativa perspektiv med mycket djupare normativa och andliga insikter.

För det fjärde måste vi övergå från gårdagens lineära specialisering till ett alltmer synergistiskt och holistiskt perspektiv. Dagens breda säkerhetsmiljöer, och deras komplexa synergier, innebär att stuprörstänkandet inte längre är relevant. Naturligtvis krävs ännu den specialiserade expertisen, men den måste kompletteras med bredare holistiskt sammanförande analys. Något som nästan helt saknas i dag.

För det femte måste vi övergå från gårdagens rigida strukturer och tänkande till mycket större flexibilitet. I en värld i snabb och djup förändring överlever endast de som snabbt kan anpassa sig. Inflexibla byråkrati borgar och myndighetsmastodonter kan inte överleva.

Tomas Ries är chef för Utrikespolitiska institutet.

Frisk fläkt från öster viner i svenska stuprör

Tomas Ries

Tomas Ries kändedom om globaliseringsproblematiken passade perfekt när Utrikespolitiska institutet (UI) sökte en förändring och ny chef. Nu delar UI byggnad med Försvarshögskolan och Tomas Ries hoppas att institutet ska bli ett nav för forskare från olika områden.

Av Jan-Ivar Askelin

Tomas Ries? Ska ni träffa honom? Kul. Han säger saker som vi inte får höra från våra vanliga lärare. De uppskattande orden från en elev vid Försvarshögskolan (FHS) visar att Tomas Ries som chef för Utrikespolitiska institutet (UI) redan har satt sina spår.

Han har kommit som en frisk fläkt från andra sidan Östersjön för att bygga en hängränna över de svenska stuprören.

– Fast det ska vara en svensk hängränna, inspirerad av en finländare, säger Tomas Ries.

Van vid den svenska debatten

Tomas Ries har sedan många år deltagit i den svenska säkerhetspolitiska debatten. Under det kalla kriget kunde en sådan

öppen debatt inte föras i Finland.

– När jag på 1980-talet varnade för de svenska försvarsnedskärningarnas följder så var det inte populärt i alla kretsar, minns Tomas Ries. Fast försvaret tog tacksamt emot stödet.

Under de senaste 15 åren har Tomas Ries arbetat allt mer med globaliseringsfrågor. Och sedan ett år lär han sig mer och mer om Sverige och gör reflexionen att allt är mycket större i Sverige än i Finland. Det gäller myndigheter, medier, näringsliv och forskning.

– Och så finns det enorma summor som cirkulerar från fonder, näringsliv och myndigheter. I Finland finns inga lösa pengar alls.

Nu studerar Tomas Ries detta rika Sverige. Vem gör vad? Vad vill man ha? Och inte minst arbetar Tomas Ries med att presentera sig själv och det nya UI.

Positiva effekter

Det är ingen slump att UI och FHS nu sitter i samma nybyggda hus på Drottning Kristinas väg.

– Grundtanken var att föra ihop forskarna från FHS och UI. Därmed hoppades man att skapa synergieffekter. Den tanken lever fortfarande men det handlar nu också om det som försvarsminister Leni Björklund betonade i sitt invigningstal. Det krävs en bredare säkerhetsagenda i officersutbildningen. Det gamla konceptet täcker bara en del av dagens komplicerade värld.

– Men det ska verkligen betonas, understryker Tomas Ries att FHS har visat framåttänkande och byggt upp mycket starka forskningsmiljöer på säkerhetsområdet. Jag tänker bland annat på EU-forskningen, krisforskningen vid Crismart och Centrum för asymmetriska hot och terrorismstudier.

Under de senaste sju åren har Tomas Ries forskat vid Finlands Försvarshögskola. Det har varit traditionell säkerhetspolitik och globaliseringsfrågor. Dessförinnan var han under sex år ledare för en säkerhetspolitisk kurs i Genève. Han fick fria händer att välja föreläsare och ämnen.

– Det var där jag lärde mig väldigt mycket om globaliseringsproblematiken, säger Tomas Ries. Det var denna vision jag presenterade för UI när de frågade om jag ville ta över chefskapet. Uppenbarligen var det detta de var ute efter. Kanske trodde man också att det skulle gå att genomföra stora förändringar med någon som kommer utifrån.

Tomas Ries har ett mandat att vitalisera UI. Och så här ska det gå till:

– UI måste vara mera policyinriktat. Vi ska vara mer relevanta för beslutsfattarna. Vi måste vara nyttiga. Det som inte är det i den globaliserade världen får inga pengar och försvinner.

– Att vi ska inrikta oss på globaliseringsfrågor innebär att vi ska vidga perspektivet bort från den traditionella synen på säkerhetspolitik där makt och militär styrka spelade avgörande roller. Det innebär att vi ska studera relationen mellan rika och fattiga länder och vad den relationen kan betyda för oss. Vi ska studera det sårbara samhället i ett globalt perspektiv och vi ska följa upp de miljöhot som följer med globaliseringen. Vi ser redan verkningarna av detta i Sverige. Än är det ingen fara, men om 50 år kan det innebära stora problem.

Hur ska detta då göras i praktiken?

Tomas Ries värjer sig för tanken att skapa ett megainstitut. Han vill i stället att UI ska vara ett nav där forskare från olika områden kan samlas. Man kan samla miljöforskare och ekonomer för att diskutera miljöförstörelsens ekonomiska konsekvenser.

– Jag vill också att UI utvecklas mot en tankesmedja. Vi ska naturligtvis fortsätta med våra skrifter, biblioteket, folkbildningen och allt det där. Men jag har redan efter ett år i Sverige märkt att det ropas efter en informell agenda där myndigheter, näringsliv, forskare och institutioner kan byta idéer. Stuprören vill ha kontakt. Och UI skulle kunna bli den hängränna som behövs. Som ett exempel på ett av hundra teman kan jag ta fågelsmittan. Det är ett ämne som angår alla stuprör.

Det är som bekant bara Sverige som har svenska krusbär. Men det är fler som har de svenska stuprören. Axel Oxenstiernas stuprör lever kvar i Finland sedan svensktiden. Inte ens tsaren kunde rubba det. Men det fungerar lite annorlunda i Finland.

– Sverige blev rikare och myndigheterna fler, större och mäktigare. I Finland som varit mycket fattigare och drabbats av krig och kriser finns det större utrymme för flexibilitet. Alla känner alla. Det är praktiskt om än inte alltid av godo. Vi har nog en mer pragmatisk inställning till myndigheter och planer än i Sverige. För vi har lärt oss att när allt brakar samman så måste man improvisera.

– Sverige med sina tunga myndigheter är nog mera låst. Finland har en tradition med koalitionsregeringar. Sverige är mycket mer polariserat politiskt. Om myndigheterna är små, som Säpo, har de lättare att anpassa sig. För att ändra på de stora kolosserna, som försvaret, krävs något radikalt för att åstadkomma den stora förändringen.

Hybridkommunism

Om försvaret är en koloss, vad ska man då säga om Kina? Efter intervjun kastar sig Tomas Ries i en taxi och åker till flyget till Kina. Där kan man tala om globalisering. Tomas Ries ska delta i två forskarkonferenser och syftet är att öka samarbetet mellan kinesiska och nordiska samhällsforskare. Världens största kommunistdiktatur lockar många besökare.

– Man kan väl säga att Kina har en sorts hybridkommunism, säger Tomas Ries. Man står med ena benet i det gamla kontrollsamhället och med det andra i en blomstrande ekonomi som i sin tur kan göra Kina mer demokratiskt.

På den något tillspetsade frågan om det är lättare för en finländare än en svensk att förstå Kina, svarar Tomas Ries något överraskande ja.

– Under det kalla kriget var den säkerhetspolitiska debatten i Finland hårt styrd. Man kan till och med säga att det var presidenten som kontrollerade den. Någon annan väg kunde Finland inte välja då. Något liknande gäller för den kinesiska ledningen. Om den släpper på kontrollen för fort och för mycket så hotar anarki. Det finns enorma sociala spänningar i Kina.

Jan-Ivar Askelin är redaktör för Framsyn.

"Vi är på väg in i en ny världsordning"

En ny världsordning där nationsgränserna har minskad giltighet leder förstas till en omställning för försvaret. Tidigare skulle Sverige försvaras i Sverige, sedan i Europa och nu beror säkerheten på saker som sker långt från gränserna. Det innebär stora förändringar för verksamheten och nya värderingar för strategin, menar ÖB Håkan Syrén.

Av Jan-Ivar Askelin

I överbefälhavarens tjänsterum i högkvarteret står en mutter i fönstret. Det är inte vilken mutter som helst. Den är enorm. Det är en så kallad kupolmutter. Fram till i våras ingick den muttern i det gamla invasionsförsvaret. Den och andra muttrar satt i en pansarkupol på en modern kanon i havsbandet i Söderarm.

Det var vid den kanonen Håkan Syréns militära bana började. Nu ska han inte bara förklara för sin organisation att Europas säkerhet är vår säkerhet, utan även att Sveriges säkerhet också beror på vad som händer långt bort från Europa. Globaliseringen har kommit även till den svenska försvarsmakten.

– Jag hade väldigt svårt att lämna det nationella perspektivet. Europa verkade väldigt stort på något sätt. Och nu räcker helt plötsligt inte ens det. Nu gäller det globala perspektivet. Det är en verklighet och det räcker med att titta på var vi har våra förband i dag för att förstå vilken omställning det här. Vi tänker på ett helt annat sätt idag. Vi har hela världen i vardagsrummet och i realtid.

Håkan Syrén tror att vi nu är på väg in i en ny världsordning.

– Det är naturligtvis inget som jag har kommit på av mig själv. I vissa kretsar och i andra sammanhang talas ibland om ett paradigmskifte. Det kanske är ett annat ord för samma sak. Funderar man på begreppet ny världsordning så ser man snart att det innehåller flera intressanta delar och man måste ha en uppfattning om vad denna nya världsordning består av. Delarna är tid, marknad, teknologi och geografi. De här sakerna har ju inte varit statiska genom årtusendena men det som händer nu är att de inte förändras för sig utan att de går i takt. Och det driver på tempot i förändringen.

Foto Martin Naucier
Håkan Syrén

Demokratin vinner terräng

För Håkan Syrén och många andra föddes den nya världsordningen när Berlinmuren föll 1989 och på ett par hektiska år drog med sig Sovjetunionen och Warszawapakten.

– Muren går ju inte att komma ifrån.

I stället för att mitt i Europa ha haft något som delat på folk har vi nu något som förenar människor. I vårt närområde vinner de demokratiska principerna terräng. Och när detta sker så ändras perspektivet för Sverige. Det handlar inte längre om det nationella försvaret som skulle möta ett hot vid territorialhavsgränsen. Vi har kommit ut i Europa som växer sig allt starkare och sedan drygt tio år är vi ett av många länder i EU.

Den brittiska diplomaten Robert Cooper skriver i sin bok *The breaking of nations* att med Berlinmuren föll det politiska system med nationalstater som varit förhärskande i Europa sedan Westfaliska freden 1648.

Nya förutsättningar

– Det där köper jag rakt av, säger Håkan Syrén. Nationsgränser har inte samma giltighet längre. Mycket av det som vår förvaltningsmodell och vår kultur varit uppbyggd kring stämmer inte längre. Gränser suddas ut och öppenheten ökar. Det ger nya dimensioner och blandningar som vi inte är vana vid. Det är på gott. Men också på ont. Det senare får man inte glömma.

– Murens fall gav ju effekter som är lätta att mäta. Men det finns också en abstrakt dimension som är mycket intressant. Och det är tiden. Det är här och nu som saker händer. Det är inga långa förlopp. I dag kan vi inte tala om perioder för återtagning och mobilisering. Och när förlopp sker här och nu sitter vi med samma bild av vad som händer. Det gäller inte minst för ledarskapet i Försvarsmakten. Förr filterades denna bild väldigt mycket och bilden var olika på olika nivåer. Nu har vi samma realtidsbild på alla nivåer.

– Marknaderna var tidigare närmast lokala även om de var stora. Men titta på Indien och Kina och vad de i dag betyder för den globala IT-utvecklingen. Det är en ständigt pågående världsomspännande konkurrens, bokstavligen på liv och död. Och det här går igen överallt.

– Något helt nytt är också hur några få personer med hjälp av den tekniska dimensionen i kombination med tidsdimensionen kan påverka en hel värld. Jag tänker på en terroristgrupp som kan förlama en hel värld eller i varje fall ändra förhållningssättet hos en hel värld. En liten grupp människor kan med hjälp av modern och lättillgänglig teknik tvinga en supermakt att lägga ned enorma summor på att skapa en stor myndighet för att skydda hemlandet.

– Så var det inte tidigare. Då var det mer ideologier som styrde.

Samma motiv till försvar

Vad ska då försvaret göra i denna nya tid? Vilken roll ska försvaret ha, vilka värderingar ska försvaret ha och hur ska man kunna välja rätt sorts människor till organisationen?

På kupolmutterns tid var det enklare, men Håkan Syrén tycker inte att motiven till att ha ett försvar i grunden har förändrats.

– Försvarets roll har väl varit att ge befolkningen en möjlighet att leva i fred, frihet och säkerhet enligt de demokratiska grundvärden vi har. Förr byggde vi upp den förmågan här hemma i det nationella perspektivet. För att leva säkert i dag måste vi tillhöra ett säkert Europa. Och då måste vi vara ute i Europa och vara aktiva i den europeiska säkerhetsdimensionen. Och när vi väl har hamnat där så inser vi att Europas säkerhet också avgörs i andra delar av världen.

– Det finns en klassisk koppling mellan Europa, Centralasien, Kaukasus och Orienten. Genom dessa områden gick de gamla handelsvägarna. Och det handlas fortfarande längs denna led. Kanske upp till 80 procent av den narkotika som finns i Västeuropa kommer från Centralasien och Kaukasus. En viktig del i transportkedjan är Balkan där handeln omsätts i grov kriminalitet som sedan äventyrar vår säkerhet, fred och frihet.

– Som detta visar så räcker det inte för oss att ha ett nationellt och ett europeiskt perspektiv. Vi måste se ännu vidare. En del kanske kallar det för ett globalt perspektiv.

Mänskliga värden

Den brittiska armén rekryterade förr soldater för att de skulle slåss för kung och fosterland. I dag

försöker armén att locka dem som vill förverkliga sig själva och testa sina gränser. Vad ska svenska försvaret locka med?

– För mig finns det vissa saker som varit orubbliga. Det handlar om etiska och moraliska grundvärden. Det handlar om människans värde och det är ju grunden i vår demokrati. Jag tycker att det är det som vi ska erbjuda. Försvaret vill ha människor som vill verka för att alla människor får leva ett värdigt liv. Man kan väl kalla det för att slåss för människovärdet om man vill.

– Det här budskapet för vi nu ut på bred front i organisationen. Jag och en del andra reser nu runt i landet. Vi ska träffa samtliga cirka 18 000 anställda och de 10 000 som gör sin grundutbildning. Det är fyra punkter som betonas:

- ny värdegrund
- ny verksamhetsidé
- ny vision
- nya strategiska mål

Först skulle vi inte längre försvara Sverige i Sverige utan i Europa. Det var ju ett omskakande besked redan det. Och sedan ska vi ut utanför Europa för att försvara den svenska säkerheten. Det kan inte vara lätt att få med sig en trög organisation som försvaret på det tåget.

Ändra strukturerna

– Vad som nu blivit tröghet var förut långsiktigt, stabilt och trovärdigt. Det finns en tröghet i alla organisationer och särskilt kanske det gäller en samhällsinstitution som inte varit så omedelbart resultatinkriktad. Försvaret har ju aldrig testats som militär organisation. Vi har kunnat köra på i kanske ett halvt sekel med samma koncept. Och med detta har följt att vi fått strukturer i samhället som värnplikssystemet och kopplingarna till försvarsindustrin.

– Att ändra det där helt plötsligt tar tid. Och i all synnerhet när vi har medarbetare i min ålder som ägnat 20 eller 30 år av sitt liv åt den här verksamheten och som nu inte är efterfrågade längre. Det är klart att det skapar stora konvulsioner hos en yrkesman och yrkeskvinna.

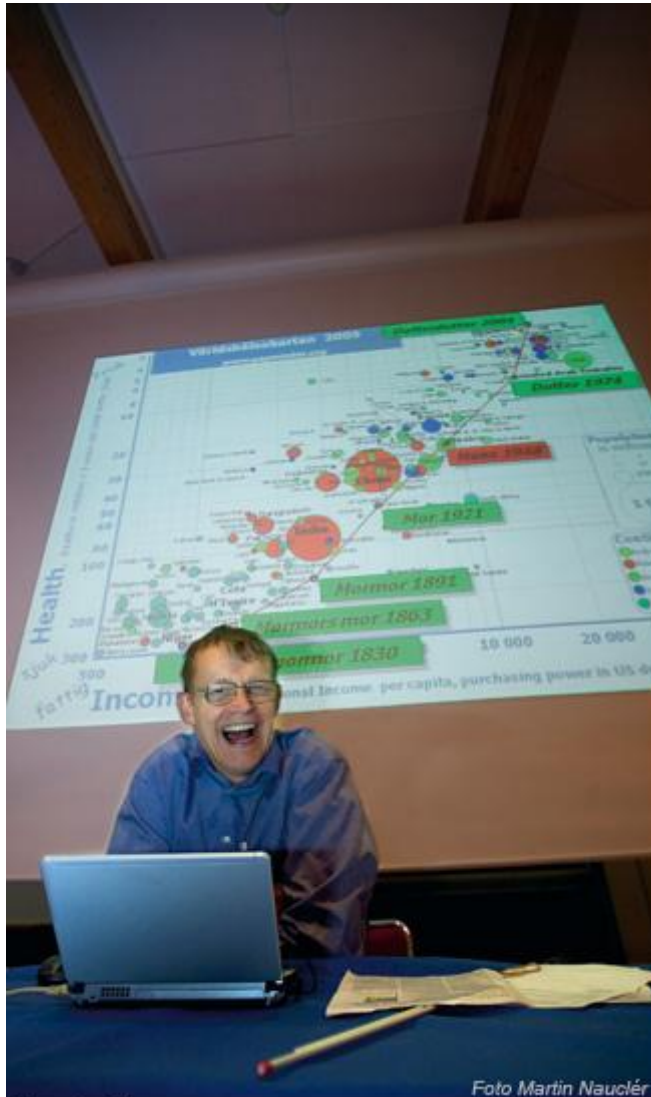

Den svenska försvarsmodellen var bultad i urberget. Nu rivs bygget. I våras var Håkan Syrén ute vid Söderarm och såg sin ungdoms pjäs lyftas. Det är tunga blad att vända, säger han. Men det måste göras.

– Det här känner jag ju själv när jag varit ute i skärgården och sett hur kanonerna lyfts ur berget och körs till skroten. Det är tungt att vända de här bladen i historieboken. Men vi måste ha ork att göra det. Och nu när vi strävar framåt måste vi också ha kraft och mod att visa vår respekt för vad vi gjorde. För det som vi gjorde då var rätt. Och nu ska vi göra rätt i dag.

Jan-Ivar Askelin är redaktör för Framsyn.

"Världen är på bättringsvägen"

Hans Rosling

Foto Martin Naucier

Världen tar stora kliv framåt när professor Hans Rosling från Karolinska Institutet visar utvecklingen i sin bärbara dator. Självt föddes han 1948. Det året mårde Sverige som Mexiko mår i dag. Professorns farmor och mormor föddes under 1860-talet. Då var Sverige på samma nivå som Kambodja i dag. Det här är forskning med rock'n'roll. Det gäller att hänga med.

Av Hans Wigstrand

På en minut vänder professor Hans Rosling upp och ner på vår världsbild. Med hjälp av sonen Olofs rörliga datorgrafik (finns på www.gapminder.org) förvandlar han hela jordklotet till ett gäng av mer eller mindre välmående kontinenter och säger:

– Man pratar om u-länder och i-länder. Glöm det! Det är Tintin.

Tintins värld är saga idag fast den var verklig för 40 år sedan. Svartvita föreställningar om att eländet för jordens befolkning är statistiskt och inte förändras sig, trots den globala utvecklingen som i snabb takt håller på att förändra människans tillvaro.

Karolinska Institutets professor i internationell hälsa gör allt för att bryta ner den gamla synen genom att göra FN-statistik begriplig. Under två år arbetade han som läkare i Afrika och under 20 år med forskningssamarbete om hunger och hälsa över flera kontinenter. Han ser vilka länder som har det värst, vilka som är mittemellan och var det är bäst. För Hans Rosling är det uppenbart att världen håller på att tillfriskna. Men hur upplyser man om det?

Ny typ av program

Under slutet av 1990-talet började sonen Ola utveckla de program som skapar de rörliga världskartor pappan använder i sina föredrag.

– 2001 levererade vi Världshälsokartan. Den var finansierad av Världshälsoorganisationen WHO och Sida. Sen rekryterades fler programmerare och de skrev 1500 sidor kod i Macromedias programspråk. Det är lite rock'n'roll-programmering jämfört med tidigare principer för dataprogram. Man bygger bitvis program som man bygger Ikea-möbler, bryter tidigare regler, men det funkar. Så fick vi mer pengar, andra versionen kostade 4–5 miljoner.

Hans Rosling trycker på sin bärbara och resultatet ser vi på filmduken bakom hans rygg. Det rockar fett, skulle man kunna säga. De flesta så kallade u-länderna flyter från hörnet med korta liv och stora familjer år 1962 för att lägga sig tillrätta i den mer välmående zonen med små familjer och långa liv i våra dagar.

Lägg till en energisk rättfram magister inför studenter och miljöforskare i universitetets G-sal i Frescati, och vips har vi en ny värld att smälta.

Så här är det, säger Hans Rosling:

På Hedenhös tid föddes sex barn. Fyra av dem dog. Ingen befolkningstillväxt. Långt senare, på Kristina och Karl-Oskars tid, fortsatte människan att tillverka nya människor i samma takt. Men fortfarande dog två av sex barn. Befolkningen dubblades på en generation och emigration blev en nödvändighet.

Så inträffar nutid.

– I de flesta sovrummen i större delen av världen säger folk: Nej, vi nöjer oss med två barn. Se så fina de är. Vi måste se till att de får växa upp friska, gå i skolan och ha roligt. Det är en ny politisk situation, tvåbarnsfamilj blir norm.”

I kolumnen för barnadödlighet i de rikaste länderna skriver Hans Rosling: noll.

Betyder det att vi utrotat all barnadödlighet?

– Nej, men bland den rikaste miljarden dör färre än 1 procent av barnen. Bland de tre miljarder som ligger i mitten dör 1 till 10 procent och bara bland jordens fattigaste två miljarder har vi fortfarande mycket höga barnadödligheter på 10–30 procent.

Men större delen av världen ser ut som Sverige på 1900-talet. Afrika ligger efter och är som Sverige på 1800-talet, säger Hans Rosling.

– Sen finns det Karl XII-länder med galna krigsherrar av den typ som står staty i Kungsträdgården, länder som Sierra Leone, Somalia, Afghanistan.

Karl XII?

– Ja, de här länderna har en stollig diktator som gör allt för egen ideologi eller vinning och inget för folket. Jag är tacksam mot norrmännen som sköt Karl XII ...

I hans grafik finns de diktaturstyrda länderna med som små öar i statistiken, plus den femtedel av mänskligheten som lever i utfattiga länder med dålig tillväxt. Men bortsett från dem håller världen på att bli en bättre plats att leva på. Utmaningen är att all förbättring hittills skett till priset av ökad belastning på miljön.

1,2 miljarder fattiga

Jorden befolkas av ungefär sex miljarder människor. Av dem är 1,2 miljarder fattiga. Eller med Hans Roslings definition ”de lägger sig hungriga nästan alla kvällar om året.”

En annan grafik visar dem som ett blått berg i marginalen. Ett stort antal men en allt mindre andel av jordens befolkning. De fortsätter att skaffa sig många munnar att mätta och kommer inte ur det, menar Hans Rosling.

Familjen, pengarna, världen och miljön är Roslings hållpunkter i föredraget.

Ekonomisk tillväxt är nödvändigt men absolut otillräckligt, säger han gång på gång.

– Hälsa och social välfärd kan inte köpas på snabbköp. Man måste tänka långsiktigt. Vietnams hälsominister fick en gång frågan: varför är ni så friska trots att ni är så fattiga? Och då svarade hon: Mormor kan läsa. Tänk vilka perspektiv det ger. Mormor kan läsa!

All viktig utveckling är långsiktig. 50-årsprocesser. Och det behöver inte ens vara vackert. Utveckling är ofta grotesk, säger Hans Rosling.

– Barnarbete, säger vi. Fy! Men om 64 procent av befolkningen är under 18 år då? Barn behöver arbeta men måste ha anständiga villkor. Naturligtvis. Men ska man inte få putsa skor om man bara är 13 år gammal? Allt kan inte bli så fint på en gång. Det går inte att hoppa från fattigdom till välfärd i ett enda steg.

Efterlyser rättvis handel

Ofta ser vi på världen med bidragsögon, säger Hans Rosling.

– Varför svälter Niger? Jo, till stor del på grund av bomullssubventionerna i USA och Europa. I Niger producerar de bra bomull, men kan inte sälja den. Niger behöver katastrofbistånd, men i ännu högre grad rättvis handel.

Han säger att det är skamligt att inte alla barn sätts i skola, att hälsan för världens mödrar är viktig och att det omöjligas uppdrag är att vara president i Afrika.

Att en sudanes, boende i London, faktiskt startat en "Pensionsfond för afrikanska presidenter som avgår i demokratiska val".

– Det är genialt, säger Hans Rosling och det blänker i glasögonen.

Hans Rosling kallar sig i grunden gråsosse. Åren i Afrika har gett honom en ny morgonbön: "Varje morgon när jag vrider på kranen och det kommer vatten ur den säger jag: tack!"

Han efterlyser Revisorer utan gränser, ja till och med Skattmasar utan gränser, som kan åka utomlands och göra insatser som Läkare utan gränser (som han själv var med och startade).

– Betalar Ikea kommunalskatt i de länder företaget verkar? Gör de internationella hotellkedjorna det?

Vi har att vänta en enorm förskjutning av den ekonomiska makten i världen, förklarar han. Den kommer att hamna i Asien.

– Den stora frågan är om Kina och Indien ska börja bränna kol eller satsa på kärnkraft.

Underhållande föreläsning

Varför uppsving för Asien, men inte Afrika? frågar studenterna.

– Varför skulle det plötsligt gå bra för Afrika, svarar Hans Rosling. Afrika hade inget eget skriftspråk och blev inte aktuellt för kolonialisering förrän i slutet av 1800-talet. Afrikas länder bygger nu det moderna samhällssystemet som utvecklades i Sverige under århundraden. Men läs *The origin of the modern world*. Kul för er som är lite vänster också, för författaren heter Marks med k.

Hans Rosling är driven underhållning, performance.

Inför kaffepausen erkänner han: "Det är bra om det är lite glesare mellan skämtet. Annars kan man lätt få dem emot sig."

Studenterna alltså. De är seriösa unga människor. Framtidens hopp. De skrattar och ger ibland ifrån sig en applåd när professorn är rolig. Men mest är det kritiskt tänkande i rummet. Allvar.

Vad är viktigast inför framtiden? Frågar de professorn.

– Vår förmåga att gemensamt fatta kloka beslut för våra barn och att vi förstår att vi alla är lika.

Med det skickar han studenterna ut i natten. Tre timmar har han pratat. Drar med handen över ansiktet och laddar in några chokladbitar.

– Nu kör vi intervju.

Orkar professorn? Dum fråga.

Distriktsläkare i Afrika

Under två år var Hans Rosling distriktsläkare för 360000 människor i Moçambique. Ett tungt ansvar, säger han. Samtidigt såg han fattigdomens djup och förändringen som kom.

– Jag fick höra hur en afrikansk bonde tänker när mina doktorander intervjuade dem. Man fattar inte hur listiga fattiga människor är. De är ju på det stora hela smartare än de rika, för de fattiga som inte är smarta, dom dör. Men rikt folk överlever ju oftast.

Hans Rosling själv är son till en kafferostare i Uppsala. I femtioalets arbetar-Sverige var man hygglig mot folk, säger han.

Vad tyckte familjen om att han valde ett intellektuellt yrke?

– Pappa tyckte nog att jag blev lite märkvärdig. Ronny Ambjörnsson skrev om det där i *Den skötsamme arbetaren*. Vi bodde i rum och kök, med kallvatten, gasspis och torrdass på gården. Jag hade en fin uppväxt. 1956 köpte vi två mopeder. En tandemmoped med påhäng som jag fick sitta bakpå när vi åkte

till Köpenhamn. Det tog två veckor. Sen fick vi tv 1962 och bubbla (Volkswagen) 1964. När vi fick bil körde vi förbi universitetet och mormor frågade: vad är det där för ett hus? Då hade hon bott i Uppsala i hela sitt liv.

Fleischmann eller Märklin?

– Fleischmann förstas. Märklintågen var lite dyrare och märkvärdiga.

Varifrån hämtar en 55-plusare energin?

– Jag är stabilt hypoman. En motiverad systematiserare. Så har jag haft cancer. När jag var 30 år hade jag testikelcancer med metastaser som jag överlevde. Då blir man fri. Slipper fundera på karriär och pension och sånt. Jag har gjort det jag helst velat. Sverige är ett bra land att bli allvarligt sjuk i. Man behöver inte ångra något, det mesta är välordnat. Det är värre om man har småkrämpor. Då kan det vara knöligare.

Hemmapappa tidigt

Han är gift med Agneta. De gick i samma skola och satt i samma klassrum i sex år. Och på den vägen är det. Han var en av de första som var hemmapappa.

– Agneta hade burit fram resväskan. Det var akut skilsmäsohot om jag inte skulle ta hand om barnen. Men det gjorde jag. Det är jag glad för nu.

Han glider in på hur vi ska lösa den globala policyn för antibiotika.

– Det utvecklas inte nya antibiotika. I dag saknar till och med enstaka patienter på intensivvård i Sverige effektiv antibiotika. Men det utvecklas inte tillräckligt med ny antibiotika. Marknaden är för liten. Få behöver antibiotika och under kort tid i den rika världen. Men det räcker inte som underlag för aktieplaceringarna ... I den fattiga världen gäller detta massor av människor. Först kom penicillinet. Det vidareutvecklades och företagen tjänade pengar. Men nu har nästan alla multinationella företagen lagt ner antibiotikaforskningen. Det finns ingen kommersiell lönsamhet i det, men ett stort mänskligt behov.

Vad är globalisering för dig?

– Vi har starkare samband mellan varandra i världen. Ta mina kusiner. De är industriarbetare i Sävsjö. Avancerad industri. De sitter vid datorer och de gör både stänkskärmar till cyklar och specialprodukter med hjälp av robotar. Klockan två på fredagarna går långtradarna ut i världen. De nya svenska företagen är konkurrenskraftiga genom en enormt ökad produktivitet tack vare avancerade maskiner och kunniga arbetare. När dom är lediga på helgen jobbar robotarna vidare. Min yngste son är i Peking och studerar kinesiska på stipendium. Vem har betalat stipendiet? Jo, Kinas skattebetalare. De resonerar så här: Om vi får folk från Europa som verkligen kan vårt språk, då är det bra för våra företag. Han har varit utbytesstudent och läst en massa, så stipendiet gör att han verkligen kommer att fatta språket och landet och få anställning på bolag. Han har Internetuppkoppling på rummet. Via Skype pratar han gratis med sin flickvän på datorn och det kostar 75 kronor i månaden. Kommunikationstekniken är en del i det här.

Ny teknik och ekonomi

Han berättar om entreprenören Niklas Zennström, som sålde Skype för 30 miljarder.

– Han är klok. Företagsekonom och elektronikingenjör och arbetade för det här med att telefonera gratis. Tjäna pengar? Det vet jag inte, sa Zennström från början. Men om man kan ringa gratis så kommer jag naturligtvis att kunna ta betalt någonstans. Han sålde bolaget för hundrafalt årsomsättningen därför att han gav hela världen tillgång till USA:s största nätauktionsbolag. Det är globalisering. Ny teknik och nya ekonomiska verkligheter som även påverkar de fattigaste länderna.

– Eller ta Husqvarnas motorsåg som görs i Huskvarna. Men olika delar av den tillverkas i 32 olika länder.

Nästa outsourcing blir delar av sjukvården, enligt Hans Rosling.

– Vi åker till Thailand och sätter in en ny höftled. Varför gå i den svenska hösten och försöka bli rehabiliterad när man kan vara i värmen i Thailand? De har bra sjukhus i Phuket och thailändarna är lika bra på att operera. Vi går till landstingsrådet och säger, ge mig 75 procent av kostnaden, så tar jag semester och åker ner. Jag behöver inte ens vara sjukskriven. Thailändarna är glada och skickliga och man kan snabbt bada efteråt.

– Den kosmetiska kirurgin har redan flyttat till Sydafrika. Man åker till solen och opereras och får färg i ansiktet innan man åker hem. Låglöneländer, säger vi? De är inga låglöneländer. Det är vi som blivit höglöneland. Men nu tar vanliga löneländer över, där folk lever som vi gjorde i Sverige på 1960-talet.

– Jag fick nästan knäcken när jag var i Iran. Det är fyra år sedan. Iran är lite som Tyskland under Hitler. Odemokratisk ledning, men ett skickligt folk. Överskott på läkare, här har skett en fantastisk förbättring av hälsan under de senaste årtiondena som många inte känner till. Det finns rabatterade basmediciner till alla och varenda unge går i skolan.

Hemma i Sverige höll han ett föredrag på temat global hälsa. Efteråt kom en student fram till honom och grät.

– Vad är det? Jo, det var första gången sen min familj kom till Sverige som någon svenskfödd sa någonting positivt om mitt land, sa hon. De hade varit här i 18 år.

Samarbete med Iran förbjöds

Den kommentaren initierade Karolinska Institutets samarbete med Iran inom forskning. Bilarna är ett stort problem i Iran. Miljöstandarden är dålig och bilarbetarna har ryggproblem. För att lösa detta ville iranierna träffa experter från Saab och Volvo. Rosling gick till Exportrådet och la fram problematiken.

– Vi bjuder in dom, sa Exportrådet. Men fem dagar innan resan kom det ett fax från Saab och Volvo som talade om att de amerikanska ägarna förbjöd de svenska bilerexperterna att träffa iranierna, även på fritiden. Varför? Jo, därför att Saab och Volvo är inga svenska företag. Amerikanerna bestämmer och de förbjöd allt samarbete med Iran.

Samma sak när svenska ambassaden i Iran kör sönder växellådan. Då kan inte Volvo i Göteborg sända en ny växellåda till Iran. Lådan går till Ankara, varifrån den körs i bil. Det är amerikanerna som bestämmer.

Tillbaka i Sverige då. Vad har vi att komma med i framtiden?

– De utländska doktoranderna faller ofta i gråt över vårt klimat och mörker. Och språket de tvingas lära sig. Ett rent helvete. Bara arbetet håller en uppe i Sverige, säger de.

Har vi ingenting att komma med?

– Jo, vi har demokrati, välfärd och mänskliga rättigheter. Och föräldradighet.

... men vad kan ge näringslivet konkurrenskraft?

– Uppkäftigheten är kanske det bästa vi har att konkurrera med. De unga studenter vi möter är halsstarriga och påhittiga. Min son som skrivit stora delar av de dataprogram jag visade i kväll verkade vara en odåga som inte ville utbilda sig. Han har inte en timmes utbildning i dataprogrammering. Han har inte ens körkort. Han har Internetuppkoppling! Han påstod att skolan var ett hinder. Någonting händer i Sverige med allt projektarbetande. Här finns mycket innovationskraft. Det verkar som om det sker en viss glidning mellan könen. Killar flippar ur formell utbildning och gör en massa nya saker. Kvinnorna tar sig fram bättre och bättre i det formella karriärsystemet och verkar bli bättre som chefer. Spännande att se om detta blir Sveriges styrka i framtiden; kombinationen av kvinnliga chefer och manliga glidare.

Den som hört och sett professor Rosling när timmen närmar sig midnatt, ser ingen glidartyp. Förmodligen missar han lunchen i morgon. Det är alltid något intressant som kommer i vägen.

Hans Wigstrand är speciell medarbetare i Framsyn.

Bengt Sundelius

Terrordåden riskerar att låsa vår bild av hotet

I en globaliserad värld ser hoten annorlunda ut. Analyserna är svårare att göra. Risken finns att man fastnar vid ett "favorithot" och bortser från andra. Risken är också att man letar efter illasinnade aktörer och glömmer

de hot som till exempel naturen kan erbjuda i form av översvämningar, orkaner, jordskalv eller sjukdomar, skriver artikelförfattaren och forskningschefen vid Krisberedskapsmyndigheten (KBM).

Av Bengt Sundelius

Hot- och riskanalyser kan inte hänga fritt från verksamheten i övrigt. Kruket är att gå från diagnosarbete till en upparbetad förmåga att hantera det oförutsedda effektivt. Vägen dit sker i flera steg. KBM främjar forskning för att vi bättre ska förstå vilka krav, som dessa steg omfattar.

Analytisk flexibilitet

Det mest grundläggande för en god beredskap inför möjliga krissituationer är att upprätthålla förmågan till en flexibel hot- och riskanalys. Kriser kan uppstå plötsligt och oväntat. Genomlysningar av en rad historiska erfarenheter visar att brister i hanteringsförmågan inte primärt har orsakats av en avsaknad av hotanalys. Det har snarare handlat om att man har fäst stort avseende vid en viss given bild. En rigid fixering vid ett eller några få sannolika hot eller riskmoment inbjuder till obehagliga överraskningar.

Många i ledande ställningar bär fortfarande på det mentala skrotet från det kalla krigets hotbild. De senaste åren har vi därtill fångats av det konkreta – och genom tv med egna ögon upplevda – väpnade terroristhotet. Samhällets säkerhet kan dock utsättas för påfrestningar av olika typer och från diverse riktningar. Att kunna hantera det oväntade, fyllt av osäkerheter, är själva andemeningen i framgångsrik krishantering.

Med det globala säkerhetsspektrum som har lyfts fram i detta temanummer måste sannolikheter och konsekvenser inbegripas i en sammanhållen riskanalys av olika möjliga hot. Vissa angrepp torde få förödande nationella konsekvenser, medan till exempel en informationsoperation av en terrorgrupp eller ett kriminellt syndikat vore mindre skadeverkande för samhällets säkerhet. Å andra sidan kan dessa typer vara mer sannolika, inträffa oftare och därmed ge en kumulativ effekt av stor betydelse för vår nationella säkerhet. Inom vilket frågekomplex bör kraftsamlingen ske, och på vilka områden kan man leva med ett kalkylerat risktagande?

Bör Sveriges krishanteringskapacitet styras mot möjliga angrepp av annan stat eller av annan grupp eller sekt med en låg sannolikhet, men med svåra skadeverkningar? Eller bör man mobilisera resurser mot hot och risker av högre sannolikhet, men med mindre förödande konsekvenser? Detta balansproblem utgör en svår nöt att knäcka för våra experter och politiskt ansvariga inom olika verksamhetsfält.

Analys av situationen

I en mening var händelserna den 11 september 2001 förlösande för denna problematik kring inriktningen av de allt knappare resurserna. Man kunde åter fokusera planeringen på ett tydligt konsekvensskapande väpnat hot med relativt hög sannolikhet. Andra hottyper som innan denna dramatiska händelse varit tongivande i den svenska diskussionen föll undan. En ny fixpunkt för den säkerhetspolitiska analysen kunde etableras. Konturerna förstärktes av attentaten i Madrid 2004 och London 2005.

En flexibel hot- och riskanalys för ett nationellt krishanteringssystem behöver breddas bortom aktörsbaserade hot där ett ont uppsåt föreligger. Strukturellt betingade risker behöver sannolikhetsbedömas och deras skadeverkningar beaktas. Till exempel torde ett kollapsat infrastruktursystem i ett närliggande samhälle få stora konsekvenser för vårt land, som när Tjernobylyolucky inträffade våren 1986.

Andra icke-aktörsbaserade eländen kan tänkas. Det som drabbade Toronto i samband med den snabba spridningen av sars kan upprepas i ännu större skala i Europa. Liksom de senaste årens terrorattacker, har ju skräckinjagande smittor faktiskt uppstått i fjärran länder och snabbt spridits tvärs över världen. Vår utsatthet behöver inte utgå från en ond avsikt av någon identifierbar aktör att skada eller tvinga oss. Hur inlemmas dylika riskfyllda situationer utomlands i sårbarhetsanalyser och i krisberedskapstänkandet i vårt nationella krishanteringssystem?

Från analys till larm

Forskning pekar mot att steget ofta är långt från en gedigen hot- och riskanalys till beslut och åtgärder, som bygger på denna omvärldsdiagnos. Flera länkar i en komplex beredningsprocess måste säkras för att uppnå en förmåga och en vilja till ett agerande som utgår från en i förväg utarbetad hot- och riskanalys. Bara för att en omvärldsanalys finns att tillgå är det långt ifrån säkert att denna expertbild av hot och risker kommer till praktisk användning när den behövs. Om så ska ske, måste detta säkerställas i förväg, innan läget blir akut.

En rad processegenheter fungerar som svårgenomträngliga och förvanskande filter i överföringen av kritisk information till dem som ansvarar för beslut och genomförande. Larmkedjan fungerar inte alltid enligt planen, visar flera djupstudier av historiska underrättelsefiaskon.

När en expertbild av ett sannolikt hot föreligger måste denna varning uppfattas inom en relevant organisation. Hur motstridiga signaler hanteras av olika underrättelseorgan och specialister på omvärldsanalys har varit föremål för omfattande forskning. Docent Wilhelm Agrell vid Lunds universitet har med stöd av KBM analyserat denna problematik och publicerat en tänkvärd bok i ämnet. Han föreläser även regelbundet om dessa frågor för blivande och aktiva experter inom underrättelsevärlden.

En varning ska inte bara tas emot av en organisation, den ska även förstås och smältas mentalt av individer och av ett beslutskollektiv. Charles Parker och Eric Stern vid Uppsala universitet har i ett forskningsprojekt, med stöd av KBM, undersökt de många filter som försvårade för signaler om en kommande terrorattack att rätt förstås av de relevanta beslutsfattarna i USA. Forskarna bygger sin analys på det omfattande empiriska material, som har grävts fram av en rad offentliga utredningar i efterföljd av den 11 september.

”Kontorspolitik” filtrerar

Man kan förmoda att den svenska Katastrofkommissionen på ett liknande sätt kommer att belysa de filtreringsmekanismer som försvårade ett snabbt och resolut svenskt offentligt agerande i Tsunamihändelsen. Några av de forskare som KBM har odlat fram inom krishanteringsområdet ingår i kommissionens analysgrupp.

Kombinationen av situationens inneboende krav och beredningsstabens och beslutsfattarnas mänskliga skröpligheter orsakar stress, oförmåga att rätt uppfatta signaler, bortsällning av oönskade indikatorer, ett förstärkande av förutfattade meningar, grova bilder av motparter samt tendenser att förlita sig på enkla analogier och så kallade sanningar. Beredningsarbetet inför beslut i nationella kriser har i många andra länder påverkats i hög grad av sådana förmågereducerande aspekter. Det skulle förvåna om detta inte även gäller i vårt land.

Så kallad kontorspolitik fungerar som ett filter för informationsspridning och utformning av underlag för och genomförande av beslut. Uppsättningen relevanta handlingsalternativ styrs ofta mer av organisationens medelsrepertoar än av situationens egenart. Det omkringliggande organisationskomplexet påverkar på flera sätt beslutsfattarens problemuppfattningar, förelagda handlingsalternativ och ställningstaganden. Trögheter i rutiner och möjligheter till kreativa omtolkningar av tagna beslut i verkställandefasen föreligger ofta. Genomförandet bortom själva beslutspunkten faller helt inom organisationskomplexens domäner.

Den i Sverige lovordade samförståndsandan och samrådsideologin inom den relativt småskaliga statliga förvaltningen kan lätt leda till att en negativt verkande småguppddynamik får ett betydande genomslag. Agerandet bereds och bestäms då i en snäv krets av förtrogna. Trycket på att komma överens snabbt, att nå konsensus, undertrycker det lika viktiga behovet av en grundlig och kritisk genomlysning av ett komplext informationsmaterial. Den mest kända patologin är så kallad Groupthink. En internationellt ledande bok i ämnet har publicerats av svenska forskare efter att ha fått stöd av KBM och av dess föregångare ÖCB.

Från larm till beslut

Det kan finnas goda skäl för en politiskt ansvarig beslutsfattare att inte ta detta svåra steg. Att agera innebär kostnader och risker av olika slag. Men även ett passivt förhållningssätt kan i efterhand få katastrofala konsekvenser för samhället och för beslutsfattaren personligen. Dagen efter den stora krisen handlar debatten mindre om ansvarsundvikande och mer om ansvarsutkrävande.

En kalkyl måste snabbt göras av kostnader och möjligheter, av risker och potentiella vinster. En sådan kalkyl är mångdimensionell. Flera kriterier blandas på ett mer eller mindre medvetet sätt av en ansvarig beslutsfattare och dennes stab. Förutom en sakanalys av de förhållanden som ska hanteras tillkommer vanligen en politisk möjlighetsdimension. Vilka politiska risker kan jag bära? Vilka möjligheter till politisk framgång kan jag påräkna med de olika expertalternativen? Många frågekomplex pockar och man vill nu dra på knappa resurser av pengar, personal och personlig uppmärksamhet. Hur ska just detta hot eller denna möjliga risk prioriteras relativt alla de övriga mer eller mindre sannolika scenarier som serveras dagligen av min analysgrupp?

Lätt att avvakta

En av osäkerheter och komplexitet överhopad beslutsfattare kan finna att det minst smärtsamma steget för stunden är att avvakta. Man kan hoppas att signalen var feltolkad och att varningen var ännu ett falsklarm. Beslutskraften och tillgängliga resurser kan bättre ägnas mer omedelbara och konkreta problem. Ofta leder en omfattande omvärldsanalys av hot och risker till ett sådant icke-beslut.

När motsatsen sker, då ett pro-aktivt beslut fattas, måste detta kommuniceras till berörda inom organisationen och till allmänheten. Även här föreligger en rad svårigheter att hantera. I dagens mediebaseerade samhälle räcker det inte med ett resolut agerande inför en hotande situation. Bilden av

agerandet behöver spegla denna vilja att genomföra motåtgärder för att möta eller hindra kommande hot. Studier om kriskommunikationens svåra handlag har fått stöd av KBM då denna dimension utgör en väsentlig del av den nationella förmågan till effektiv och legitim krishantering.

Medier påverkar dagordningen

Medielandskapet behöver ingå som en del av omvärldsanalysen då dess aktörer formar samhällets bilder av de skarpa hoten och de svårhanterade riskerna. Dagordningen för den offentliga debatten och för det politiska spelet kring olika hot och risker formas genom en medial spegel. Docent Johan Eriksson har i ett KBM-projekt myntat termen "hotbildernas politik" för att lyfta fram samspelet mellan intressenter, samhällsdebatt och sakförhållanden. Utfallet i denna offentliga kamp om den förhärskande hotbilden är inte självklar.

Genomförandelänken kan brista

Initiala beslut i kris fattas på hög myndighetsnivå eller inom en snäv krets av politiskt ansvariga. Genomförandet av dessa inriktningsbeslut ligger dock i händerna på de stora organisationerna. En förutsättning för att lyckas med implementeringen av beslut i en akut situation är god kunskap om de organisationer som sköter genomförandet. Institutionaliserade kulturer bär upp en organisation och formar hur inriktningsdirektiv omsätts i operativ handling. De tunga verkställande myndigheterna, såsom Försvarsmakten, räddningstjänsterna eller polismyndigheterna, präglas av sina yrkesprofessioner. Mer eller mindre omedvetet insocialiseras medarbetare i vissa utblickar mot de övriga samhällsaktörer som är av betydelse för gemensam problemlösning i en kris. Kulturkrockarnas negativa effekter kan minskas något genom gemensamma utbildningar och övningar.

Inom försvarsforskningen har viktiga bidrag presenterats kring olika tekniker för ansvarsfördelning och stöd till hierarkiska och nätverksbaserade ledningsstrukturer. Inte minst har man investerat i nödvändiga tekniska komponenter för att uppnå, sprida och använda en gemensam lägesbild. Vidare forskning och utveckling kring dessa problematiker men med tydlig fokus på de villkor som gäller för samhällets säkerhet är önskvärd. Man kan inte direkt överföra de forskningsrön som uppnåtts inom det militära slagfältets ram till de än mer svåröverskådliga och fragmenterade hot- och riskområdet som belysts här.

Sverige är inte vakuumpörpackat

Samverkan tvärs över sektorsgränser eller nationsgränser krävs ofta för att uppnå avsedda resultat inför de hot och risker som har lyfts fram i detta temanummer. Omfattande forskning föreligger om nödvändig samverkan mellan operativa aktörer och om svårigheterna att få detta till stånd inom ett samhälle. Nu behövs även djupare kunskaper om det internationella samarbetets problematik. Förutsättningar och begränsningar för samverkan inom ett EU av 25 länder behöver belysts genom forskning och studier.

Under överskådlig tid kommer vårt samhälle att leva inom ett europeiskt sårbarhetsöverskott men med ett underskott i den gemensamma förmågan. Kedjan kan ytterligare försvagas från hot- och riskanalyser till gemensamma beslut och ett samlat agerande inför och i kritiska lägen. Inom EU växer över tiden fram en gemensamhetssyn på området "civil protection" – i vid bemärkelse – i Solidaritetsklausulens anda. En rad konkreta problem uppstår när en doktrin i vardande ska omsättas till etablerad praktik.

Självklart har vi ett ansvar att bidra till den gemensamma krishanteringsförmågan i det EU, som vi är en del av. Med ett sådant vidare ansvarsåliggande behöver kedjan från en flexibel hotbild till ett resolut agerande smidas ännu fastare. KBM verkar för att arbetet med denna europeiska utmaning för det svenska samhällets säkerhet kan ge ett mervärde för alla, snarare än att bli en belastning för den samlade förmågan.

Bengt Sundelius är forskningschef vid Krisberedskapsmyndigheten.

Boktips: Från mongoler till Muren

Den nya världen är komplex, men vi kan lära oss mycket av historien. Framsyns redaktör Jan-Ivar Askelin tipsar här om en trave läsvärda böcker som alla berör globaliseringen på olika sätt.

The Breaking of Nations

Genghis Khan

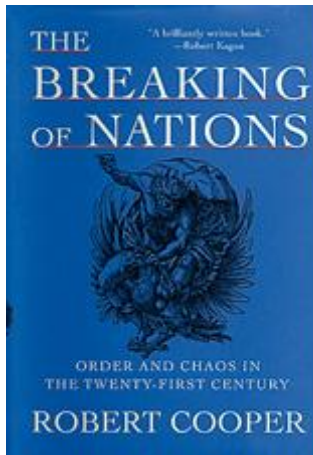
Collapse

Kollonialismens svarta bok

The Breaking of Nations

Robert Cooper

ISBN 0-87113-913-8

Den brittiske veterandiplomaten Robert Cooper, som bland annat varit rådgivare till Tony Blair, har samlat tre essäer i en liten bok som handlar om ordning och kaos i det 21:a århundradet. Det kan bli det värsta i Europas historia. De två stora förstörarna anarki och teknologi kan förstärka varandra och det finns tillräckligt med fanatism kvar i världen för att tillhandahålla motiven.

Världen efter det kalla kriget är mer splittrad, skriver Cooper. För att förstå nuet måste man förstå historien. Valet under antiken stod mellan imperium och kaos. Europa valde med tiden en tredje väg – den lilla, men dynamiska staten. Systemet byggde på maktbalans och att ingen stat växte sig för stark. Med Tysklands enande 1871 föll systemet och ledde till det slutliga sammanbrottet – första världskriget. Tekniken och mass-arméerna gjorde kriget för blodiga. Samtidigt kom det demokratiska genombrottet. Länderna styrdes inte längre av en elit.

Kalla kriget höll dock tanken om maktbalans levande. Efter 1989 försvann en tre sekler gammal ordning. I Europa blev det ett nytt system. Cooper kallar de europeiska staterna postmoderna. Under kalla kriget var de postmoderna, men levde i en värld av maktbalans. Nu är de postmoderna stater på en postmodern kontinent.

Det finns också premoderna stater som Somalia och Afghanistan. De kan vara mer eller mindre misslyckade stater. Så har vi de moderna staterna. Det är den klassiska staten med maktbalans där krig är en möjlighet. Den moderna staten eftersträvar status quo. Synen på internationella relationer är fortfarande präglad av den moderna staten. Faran med premoderna stater är att någon blir för misslyckad och sjunker ned i anarki. Problemet med de moderna är att någon blir för framgångsrik och rubbar maktbalansen.

Cooper varnar för att globaliseringen nu kopplat ihop dessa tre nivåer. Ingen nation är längre än ö. Även den mest misslyckade stat har en internationell flygplats. Cooper skriver att vi kanske rör oss mot ett system med överlappande ansvar och roller. Alla är med, regeringar, institutioner och företag. Men ingen har den totala kontrollen. Kan det fungera? frågar Cooper och svarar – vi får hoppas det.

Ryssland är en modern stat som kan gå åt vilket håll som helst. USA är i viss mån också en modern stat, men står samtidigt som garant för det postmoderna systemet.

I den postmoderna staten har gränsen mellan inrikes och utrikes blivit otydligare. Ingen kan vinna ett val på utrikespolitik. Samtidigt står det klarare att det som sker inne i andra länder också angår den postmoderna staten. Att soldater nu sänds utomlands för att skapa ordning är ett tydligt tecken på denna förändrade syn. Den postmoderna staten undviker krig. Ett lands suveränitet vinnas inte på slagfältet utan vid förhandlingsbordet. Men Cooper varnar också för pacifism. Den räddar samveten, men inte liv. I en värld som skapats av våld finns det sällan ett alternativ till våld. Att minska på försvaret är en farlig väg, skriver Cooper.

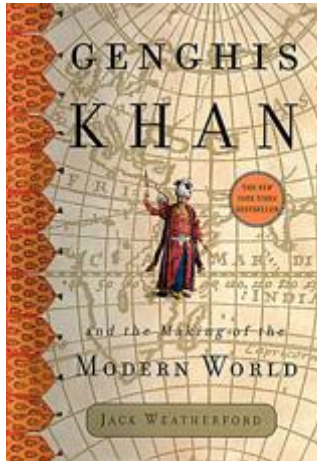
Spridningen av massförstörelsevapen ser Cooper som det största hotet. Ju fler som skaffar sig dessa vapen desto fler vill ha. Kärnvapen gör att varje land kan bli en övermäktig motståndare. Till detta kommer terrorismen – det privatiserade kriget. Den postmoderna sfären måste kunna försvara sig själv. De närmaste åren får visa om en union av stater är lika bra på att hantera yttre hot som inre konflikter. Men våld får bara vara den sista utvägen och får bara tas till för att skapa mer ordning och legitimitet i världen.

Ett beprövat sätt för att lösa problem är att vidga perspektivet och att betrakta sig själv på ett nytt sätt. Traditionella fiender i Europa lyckades med det och ser sig själva som medlemmar i en större gemenskap. Vi ska inte bara fråga oss hur vi vill ha världen utan också vilka vi vill vara. Ett lands uppfattning om sig själv är ofta viktigare än landets så kallade intressen.

Cooper diskuterar också imperier. En gång stod de för alternativet till kaos. Det kan inte bli tal om en återgång till den gamla formen av imperium, skriver Cooper. Den nya formen måste bygga på frivillighet och samarbete. Det bästa vore om den europiska succén skulle kunna bli en förebild för övriga världen. Men det är nog att hoppas på för mycket, säger diplomaten Robert Cooper.

Genghis Khan

Jack Weatherford
ISBN 0-609-61062-7

Varje gång vi hurrar bör vi ägna en tanke åt vårt mongoliska arv. Det är från steppens söner hurraropet kommer. Det är inte den enda påverkan vi har från mongolerna.

Författaren Jack Weatherford menar att Djingis Khan skapade den moderna världen.

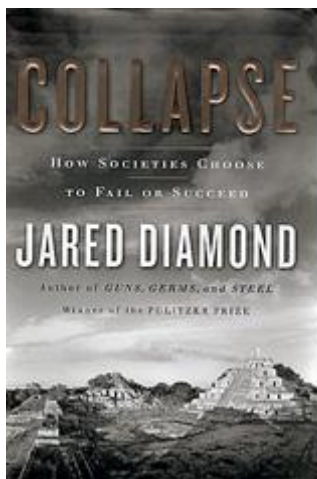
Krigskonst, matematik, förvaltning och handel utvecklades i det mongoliska väldet. 1260 var det som störst och omfattade en enorm landmassa från Kina till långt in i Europa. Framryckningen stoppade först när det tog slut på stäpper.

Den mongoliska stridstaktiken har spelat en roll även i modern tid. Det var så Röda armén besegrade Hitlers horder – att dra sig tillbaka och sedan slå till när motståndarens led blivit tillräckligt glesa.

Detta globala välde började långt bort i Asien med ett stambråk om rövade kvinnor. Seger lades till seger tills en stor del av världen var erövrad.

Collapse

Jared Diamond
ISBN 0-670-03337-5

Jared Diamond, författaren till den Pulitzerprisbelönade *Guns, germs and steel* (på svenska *Vete, vapen och virus*), har granskat varför vissa samhällen går under och andra inte. Och om vi i dag kan lära oss något av våra förfäders misstag.

Jared Diamond har studerat antika kulturers fall och berättar den kanske inte så kända historien om vikingarna på Grönland. De försökte vara européer i en värld som krävde eskimåers överlevnadsförmåga. Till slut hade de förstört sin egen miljö så mycket att de inte kunde överleva. De grönländska vikingarna hann också med en avstickare till det som skulle bli USA. De sista grönländska vikingarna var de rikaste. De satt isolerade på sina stora gårdar omgivna av lyxvaror och svalt ihjäl.

Är detta vad som kommer att hända vår tids giganter som USA och Kina? Jared Diamond beskriver Kinas fantastiska ekonomiska utveckling – och till vilket pris den är köpt. Industrierna bakom det kinesiska undret är moderna miljöförstörare. Miljönotan i Kina är redan gigantisk. I botten ligger en kinesisk uppfattning att naturen är något som ska besegras och utnyttjas. En liknande kultur finns även i Australien där jordarna är förstörda på grund av det stora misstaget att än en gång i tiden satsa på fårskötsel. Australien har, som Jared Diamond kallar det, en gruvkultur. Man tar ut vad man kan av naturen och flyttar till nästa ställe.

Går vi då mot en kollaps? Nej, det behöver inte bli så, säger Jared Diamond som beskriver sig som en orolig optimist. Vägen till avgrunden går att undvika. Men det kräver att vi löser problemen snart annars kommer standarden i världen att sjunka inom bara några decennier. Eller så blir det ännu värre. I spåren av miljöförstöring som leder till att stater kraschar följer folkmord, inbördeskrig och terrorism. Tidigare var dessa stater långt borta. Med globaliseringen har vi i väst knutits samman med dem. Deras problem blir också våra.

Kolonialismens svarta bok

Red Marc Ferro

ISBN 91-7343-060-9

När fröken i folkskolan på 50-talet tog fram världskartan kunde vi se att stora delar av världen ägdes av länder i Europa. Fröken sade inte att det var konstigt. Snarare skulle vi känna en viss stolthet.

I boken Kolonialismens svarta bok ges inga motiv för att känna stolthet över européernas förflutna. Den är en svart historia av knarkhandel, barnarbete, terror, slavarbete och plundring.

Det är franska historiker och antropologer som berättar denna historia.

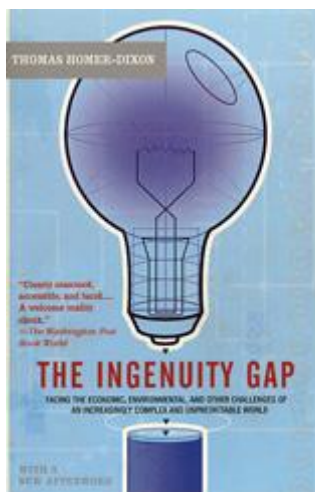
En historia som Holland, Belgien, Storbritannien, Spanien, Frankrike och andra länder inte talar så mycket om i dag.

Minnet av kolonialismen har försvunnit i Europa – men knappast i de gamla kolonierna.

The Ingenuity Gap

Thomas Homer-Dixon

ISBN 0-375-40246-2

Den här boken handlar om hur vi ska möta utmaningar i en värld som blir allt mer komplex och oförutsägbar. Homer-Dixons tes går i korthet ut på att efterfrågan på påhittighet (ingenuity) nu för första gången i människans historia är större än tillgången. Vetenskap och teknik gör fortfarande imponerande framsteg. Datorerna blir snabbare, mindre och billigare. Men problemen har blivit svårare. Homer-Dixon talar mycket om komplexa system. Klimatet är ett sådant och människan påverkar nu systemet utan att veta hur det reagerar. Den internationella ekonomin är ett annat komplext system. Ingen har riktig kontroll. Institutioner och politiska system är också komplexa. Författarens poäng är att dessa komplexa system i sig är sammanvävda som en följd av att vi nu lever i en ny värld. En störning i det ena systemet kan sprida sig till nästa.

Den här utvecklingen har, enligt Homer-Dixon, smugit sig på och den bild som han presenterar är inte allmänt accepterad. Den allmänna bilden präglas av övermod och triumf. Västvärldens teknik och vetenskap kommer att lösa alla problem.

I sin jakt på sanningen har Homer-Dixon rest på en kunskaps-resa runt världen. Han har bland annat träffat en av världens främsta hjärnexperter och frågat sig om hjärnan klarar av störtfloden av information som väller in i kontoren varje dag. Han lämnar läkaren med en ny kunskap som frontalloberna. Det är förmodligen där som påhittigheten sitter. Här kan vi plocka information från olika håll, lägga till erfarenheter och tänka framåt. Det är så vi skapar lösningar. Med stigande ålder använder vi frontalloberna mer. Det kopplar långsammare längre bak i hjärnan. Visheten sitter längre fram. Men i anlagstester gynnas den med snabba hjärnceller och det är med dessa som det moderna samhället byggs. Det är illa, menar Homer-Dixon. Nu när visheten behövs som allra mest.

Den som vill veta mer kan gå till www.homerdixon.com.

Den globala härvan

För tiotusen år sedan gav oss jordbruksrevolutionen en någorlunda säker tillgång till mat. För fyra hundra år sedan inleddes den industrialisering som kom att övergå till en revolution. Maskiner ersatte muskelkraft. Massan arbetade i fabriker, massan läste tidningar och massan dog på slagfälten. Nu har på bara några decennier informationsrevolutionen kastat världen in i en ny epok. Och nu har världen krympt. Vi talar om globalisering. Här finns mycket gott som en spridning av välstånd. Här finns också många mörka sidor som spridning av kriminalitet, sjukdomar. Här finns stora spänningar. En oroshärd sprider sig i systemet och allt hänger ihop. Vi lever i en global by. Men den är på randen av en revolution. Det som tidigare varit tämligen åtskilt är nu sammanvävt i ett komplext system som inte går kontrollera eller överblicka.

Foto Martin Naucér

Åke örtqvist

Egen vaccinfabrik kan stoppa pandemin

Spanska sjukan, Asiaten och Hongkonginfluensan. Nu fruktar världen nästa stora pandemi – fågelinfluensan. Risken är dock liten att viruset ska smitta från människa till människa, enligt experter. Men för att vara väl förberett bör Sverige satsa på en fabrik som tillverkar vaccin, även när det inte är risk för pandemi, anser Åke Örtqvist, chef för Stockholms landstings smittskydds-enhet.

Av Jan-Ivar Askelin

Globalisering och pandemier. Fanns globaliseringen 1918 när spanska sjukan bröt ut? Det frågar sig Åke Örtqvist som är chef för Stockholms landstings smittskydds-enhet. Ändå slog spanskan till över hela världen.

Risken för en pandemi med fågelinfluensa är oerhört liten. Men ingen kan säga hur liten den är eller vilka konsekvenser fågelinfluensan skulle få om det blev en pandemi.

Åke Örtqvist är med och planerar för om fågelinfluensan slår till mot Stockholm.

– Risken är att man varnar för vargen så att ingen lyssnar om det blir allvar.

Influensan kommer till Sverige på vintern som ett brev på posten. Nu talas det om att den kan bli en massdödare. Det finns många missförstånd på vägen från vardagsjukan till att landet nästan utplånas.

– Det är inte så konstigt att det blivit en sammanblandning mellan influensa och fågelinfluensa, säger Åke Örtqvist. Vilda fåglar bär naturligt på ett influensavirus utan att bli sjuka. Förmodligen har många influensor, som drabbat människor genom åren, sitt ursprung i fågelvärlden. Men det är först de senaste tio åren som fåglar har smittat människor. Förr har det varit en kombination av att en fågel smittat en gris, som i sin tur burit på ett annat influensavirus. Dessa två typer kan blandas till ett nytt virus som smittar människan. För att fåglar direkt ska kunna smitta människor krävs en genetisk förändring av deras influensavirus och det är tydligen det som nu skett. Däremot har vi inte sett, med ett undantag, att det smittar från människa till människa.

Åke Örtqvist säger att även de som bor i Asien löper mycket liten risk att smittas av fågelinfluensa.

– Det har skett cirka hundra dödsfall, vilket ska jämföras med att det bor flera hundra miljoner människor i området. Risken att dö av fågelinfluensa där är mindre än en på miljonen. Vi ska inte heller överdriva dödligheten. Det är de svårt sjuka som kommer till sjukhus. Vi vet inte hur många som haft en lindring form av fågelinfluensa och tillfrisknat hemma. För att få grepp om omfattningen gäller det att se hur många som utvecklat antikroppar mot influensan. Det är beviset på att någon varit sjuk.

Nytt virus bildas

– Risken att viruset förändras så mycket att influensan kan smitta från människa till människa är nästan obefintlig. Men den finns ändå där. Det finns olika scenarier för hur det kan gå till. En människa eller en gris kan få två olika influensavirus från två olika håll. Då kan det bildas ett nytt som vi inte har sett tidigare och det kan smitta från människa till människa. Den genetiska förändringen kan också göra viruset mer farligt och smittsamt.

Den traditionella bilden av hur nya influensastammar sprids är den kinesiska dammen där grisar och tamfåglar umgås. Där lever människor och djur också väldigt nära varandra.

– Det otäcka är att tamfågeln kan bli sjuka. Vilda fåglar blir det sällan. Förmodligen har tamfåglar sämre motståndskraft därför att de är så hårt avlade. Tamfågeln smittar skötarna och så är det hela igång, säger Åke Örtqvist och fortsätter:

– Många med mig tror att det är större risk för att vi får en "vanlig" pandemi än ett globalt utbrott av fågelinfluensa, säger Åke Örtqvist. Det är viktigt att komma ihåg att vi inte kan veta när det kommer en pandemi. Den kan komma i år eller dröja många år. Och den behöver inte bli så ruskigt svår. Den kan bli som Asiaten 1957 eller Hongkonginfluensan 1968. Många blev sjuka, men vad jag vet så vacklade inte samhället.

– Ett problem är att vi inte vet så mycket om de gamla influensorna. Spanska sjukan drabbade en tredjedel. Den skördade många fler liv än första världskriget, men det går inte att jämföra dagens värld med hur det såg ut 1918. Då fanns ingen antibiotika och många dog i lungkomplikationer. Många var undernärda och hade svag motståndskraft.

Smittar och sprids fort

Det ruskiga med influensa är att den är smittosam och sprids fort. Sjukdomen kan bryta ut efter ett dygn och smittar genom beröring och droppar på en armlängds avstånd. Du kan landa i ett land och må hyggligt, men redan vara sjuk. Åke Örtqvist berättar hur snabbt det kan gå.

– Personen i fråga kliver av flygplanet och känner sig frisk, men insjuknar sedan. På vägen till sjukhuset träffar den 15 personer, på sjukhuset 20 och på apoteket 50. Var sjätte person kanske blir sjuk och efter någon dag har massor av människor blivit sjuka. I Sverige brukar influensan kulminera efter sex veckor. Är det en ny typ med hög smittsamhet kanske det går på tre veckor.

Förändras genetiskt

Influensan, eller flusans, hör den svenska vintern till. Varför det är så, vet inte smittskyddsläkaren.

– I Asien finns influensan året om. Vissa tider är den värre. Den bästa förklaringen till vår vinterinfluensa är att vi är mer inomhus och risken att smittas blir större. Och vissa virus trivs bättre i kyla.

Influensan delas upp i olika typer bland annat utgående från strukturerna hemaglutinin och neuraminidas. Det ger bokstäverna "H" och "N" som kombineras med siffror. Den nu fruktade fågelinfluensan är av typ A H5N1. Spanska sjukan var H1N1, Asiaten H2N2 och Hongkong H3N2.

– Influensaviruset förändras genetiskt hela tiden. Man talar om en genetisk drift. Det kan röra sig om ungefär fem procents förändring om året. När förändringen blivit tillräckligt stor görs nya vacciner. Det är vardagsinfluensan. Fågelinfluensan är av en ny typ. När det kommer en helt ny typ tar det cirka tre till

sex månader att få fram nytt vaccin. Befolkningen har ingen naturlig motståndskraft eftersom det inte finns några antikroppar som kan stoppa sjukdomen.

Åke Örtqvist hade Hongkonginfluensan 1968 och tror att han kan ha en viss nytta av detta om det kommer en liknande influensa. Äldre klarar sig ofta bättre än yngre vid influensautbrott eftersom de förvärvat ett skydd. Spanskan var mest fruktad hos ungdomen. Däremot brukar barn klara sig rätt bra.

– Vi vet inte vad det beror på. Förmodligen har det att göra med att det är en fördel att få sin första influensa som barn och inte som vuxen.

Vaccinet räcker inte

Vaccinering är inte den enkla lösningen på problemet. Det tar ett halvår innan doserna når ut och då räcker vaccinet ändå bara till fem procent av världens befolkning. 70 procent av dagens vaccintillverkning finns i Europa.

– Om vaccin ska vara ett alternativ måste dagens vaccinproduktion öka innan influensan har brutit ut. Vilket privat företag gör det om inte användningen av vaccin kan öka även "normala" influensaår? frågar sig Åke Örtqvist.

Ett annat problem är att det krävs ett hönsägg för att få fram en enda dos vaccin. Dessutom har fågelviruset egenheten att förstöra hönsägget. Världshälsoorganisationen WHO har satt som mål att 75 procent av de medicinska riskgrupperna ska vaccineras och det motsvarar cirka en tredjedel av befolkningen.

Sverige vaccinerar i dag cirka hälften av dem som är över 65 år och en tredjedel av medicinska riskgrupper under 65 år, vilket motsvarar cirka 13 procent av befolkningen. Sverige har inte någon nationell målsättning för vaccinationstäckningen, men de flesta landsting ansluter sig till WHO:s mål. Men någon egen vaccintillverkning finns inte i Sverige. Om det skulle bli ett utbrott av fågelinfluensa får vi stå där med mössan i hand. Chansen att kunna köpa vaccin utomlands om det blir skarpt läge, betraktar Åke Örtqvist som i det närmaste obefintlig.

– Nu funderar vi i Sverige på att göra som i Norge – att betala premier till läkemedelsföretag för att få en viss mängd vaccin om det blir ett utbrott. Men det där tror jag är en synnerligen osäker fordran när det verkligen gäller. Nu utreds om de nordiska länderna ska gå samman om en fabrik. Det skulle kosta flera hundra miljoner kronor och det tar kanske fem år att få igång den. Jag skulle satsa på den lösningen om jag fick bestämma. Men fabriken måste göra vacciner även när det inte är risk för pandemier.

Risk för svartabörshandel

Åke Örtqvist ser också en fara med en plan som delvis bygger på att bara ge vissa grupper förebyggande behandling med anti-virusmedel.

– Det är nog okontroversiellt att gamla och sjuka är prioriterade som medicinska riskgrupper. Men de andra? Vilka grupper ska betecknas som viktigast för samhället? Antivirsläkemedel kan bli en sådan bristvara att det orsakar svartabörshandel och ännu värre kriminalitet.

– En del länder avstår från att satsa brett på förebyggande läkemedelsbehandling på grund av detta. I stället väljer de att satsa på behandling av dem som blivit sjuka. Nackdelen med denna strategi är dock att de läkemedel som finns är mer effektiva som förebyggande än som botande behandling.

De här problemen hör till smittskyddsläkarens vardag. Det gäller att föreställa sig hur Stockholm skulle kunna drabbas och vad som kan göras.

– Rimligtvis borde vi få en förvarningstid, säger Åke Örtqvist. Utbrottet lär knappast börja i Sverige. Vi måste ha en rimlig plan för sjukvård och infrastruktur. Det finns en övergripande nationell plan och regionala planer som görs mer i detalj. Det finns ju ändå en fara i alltför detaljerade planer. Det går inte att planera för allt. Dessutom är det risk att detaljplaner blir liggande och föråldras.

Satsar på hemsjukvård

– Vi ställer oss frågor som hur, var och när. Vad händer när 15 procent av sjukvårdspersonalen är sjuk? Vi måste satsa på hemsjukvård eftersom sjukhusens akutavdelningar blir fulla. Hemsjukvården kommer att vara mycket viktig. Den måste fungera, annars hamnar de gamla snart på sjukhusen och där finns ingen plats. Vi måste ha en strategi för läkemedel. Läkemedlen håller i kanske fem år. Har vi råd att slänga läkemedel för många miljoner kronor? Och hur ska de förvaras och fördelas? Och vilka är de prioriterade grupperna för att samhället ska fungera?

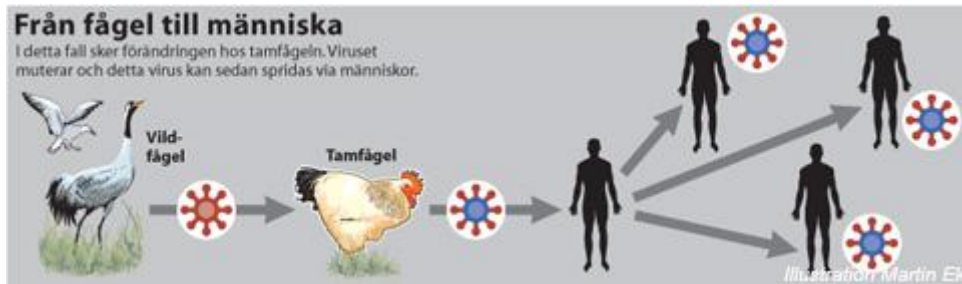

Därmed är vi inne på det som kanske är kopplingen mellan globalisering och pandemier. Samhällena är sårbara, komplicerade och knutna i världsomspännande nätverk. En pandemi kan lätt löpa amok i dessa nätverk.

– Vad skulle hända här på Stockholms landsting om nätet slutade fungera? Vi fick gå tillbaka till papper, penna och telefon, samtidigt som vi har en epidemi som kräver att vårdapparaten fungerar, säger Åke Örtqvist.

Jan-Ivar Askelin är redaktör för Framsyn.

Farliga virus på villovägar

Spanska sjukan skördade åren efter första världskriget fler offer än kriget. Risken för att fågelinfluensan ska bli en pandemi i den klassen är närmast obefintlig. Till att börja med krävs att människor smittar människor. Detta har bara skett i ett fall. Influensa är mycket smittsam och en stor del av befolkningen kan på kort tid drabbas. Skulle influensan vara mycket farligt kan situationen bli mycket allvarig. Så även om risken för en farligt pandemi är liten så kan konsekvenserna bli stora om den skulle bli verkligt.

Liten risk för nytt 1929 – världen har lärt läxan

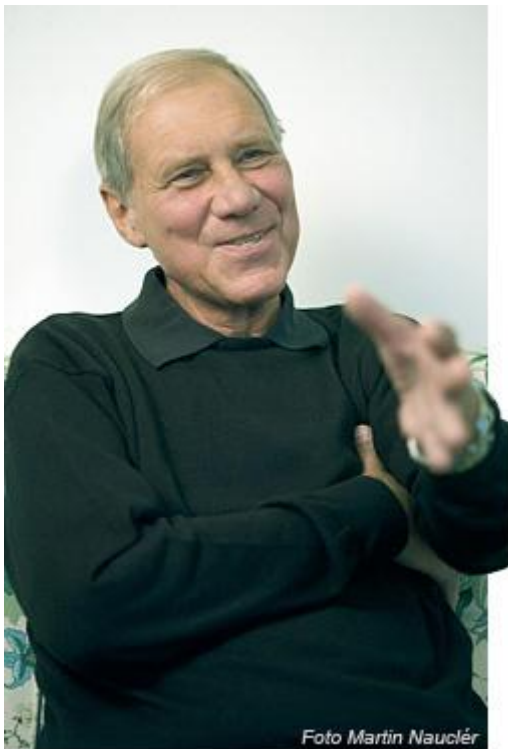
Handeln är inte längre stater som säljer varor för guld. Nu är det flöden av idéer och pengar. En vara är sällan tillverkad i ett enda land. Den globala ekonomin är ett komplext system. Frågan är om det kan bli ett nytt 1929. En depression som sveper hela världen med sig. Nej, svarar experter vid Utrikespolitiska institutet (UI). Världen har lärt sig sin läxa.

Av Jan-Ivar Askelin

Likt jättelika floder pumpas människor, råvaror, idéer, varor och pengar runt i det globala systemet. Det får inte bli stopp. Det ska vara just-in-time.

– Det räcker med ett litet avbrott för att följderna ska bli stora, säger Jan Joel Andersson som studerat privat-offentlig samverkan inom kritisk infrastruktur. Och hit räknas el och pengar. Å andra sidan ger flödena också en möjlighet att kompensera för ett stopp. En nedgång i ekonomin på ett ställe kan vägas upp med tillväxt på ett annat.

Gunnar Sjöstedt är forskare vid UI och arbetar bland annat med icke-militära säkerhetsfrågor. En viktig säkerhetsfråga är att världsekonomin fungerar. Gunnar Sjöstedt förklarar varför det inte kan bli ett nytt 1929.

Gunnar Sjöstedt

– Då fanns det inget regelverk som skyddade ekonomin. I stället försökte var och en klara sig själv genom att med tullar vältra bördan på en annan. Det var först efter andra världskriget som de stora institutionerna som Världshandelsorganisationen WTO skapades. WTO har en stor säkerhetspolitisk betydelse. Ett stabilt ekonomiskt system minskar risken för konflikter.

Jan Joel Andersson tror inte heller på ett nytt 1929. Han säger att världen var så annorlunda då. Regelverket nu fungerar som en larmklocka. Däremot kan fortfarande enskilda länder råka illa ut. Albanien ruinerades nästan av ett pyramidspel och krisen i Argentina åt upp pensionärernas fonder.

– Visst, det kan komma en stor ekonomisk kris, men den kommer inte att se ut som 1929.

Vi har lärt av läxan säger experterna. Men har vi lärt tillräckligt? Gunnar Sjöstedt är skeptisk och tar oljekrisen 1973 som exempel då priserna sköt i höjderna som en skenande oljekälla.

– Då betraktade vi krisen som en relation mellan Sverige och några viktiga oljeländer. I dag måste vi ha ett globaliseringsperspektiv. Man måste fråga sig vad som är typiskt för ett helt system. Vad är det som gör systemet stabilt och som kan begränsa en kris? Hur ser detta skelett ut och vilka svagheter har det. Flöden och mönster skapar samarbeten, men också risker.

– Omvärldsanalysen är den första försvarslinjen. Den får inte försummas, men det har vi gjort, säger Gunnar Sjöstedt och fortsätter:

– Under det kalla kriget hade vi en väldigt klar hotbild. Nu är det helt andra frågor som kan orsaka globala kriser. Vi borde tänka mer på hur vi gör bedömningar. Tittar vi på rätt saker? Vad kan obalanser leda till? Vad händer i Kina?

Är ett problem tillräckligt allvarligt så frodas pragmatismen. Gunnar Sjöstedt tar vattenbristen i Mellanöstern som exempel och menar att länderna medvetet underskattar problemet för att inte ställa till bråk.

Asiens chipindustri sårbar

Den ekonomiska krisen 1929 var en bubbla av förväntningar som sprack och kastade många miljoner människor i arbetslöshet. Industriimperier rasade och människor fick lämna sina hem. UI:s analytiker har svårt att tänka sig vad som skulle kunna utlösa något liknande. Det ekonomiska systemet verkar stabilt.

– Men om halva Kalifornien försvann ut i havet skulle det nog kunna leda till en allvarlig kris, säger Jan Joel Andersson. Eller om jordskalv slår ut chipindustrin i Asien. Det har räckt med att fabriker på Taiwan stängt några dagar för att det ska bli oro på marknaden. Som vi sett så räcker inte ett elfte september för att skaka systemet. Det stänger några dagar och tar sedan igen förlusterna. Katastrofen Katrina orsakade inte mer än ett hack på börskurvan. Storbanks och storföretag är väl förberedda för stora händelser.

Det ska till något plötsligt och stort för att skaka finansmarknaden. Men det finns också långsiktiga hot. Kinas miljö är förstörd, men vi ser det inte än. Marknaden är till sin natur kortsiktig. De smygande farorna har den svårt att upptäcka.

– Ekonomin består av komplicerade marknader, men här finns också insats-varor som vatten. Vad händer om det blir en allvarlig vattenkris i Afrika? frågar Gunnar Sjöstedt. Afrika ingår i EU:s närområde. Vi kommer att beröras av detta. Man kan närma sig frågan om en ekonomisk kris från olika håll. Välfärdssystemen i Europa och USA är satta under hårt tryck. Vad händer om de inte fungerar längre? Ekonomierna har blivit så komplexa och ekonomiska frågor kopplas ihop med andra som till exempel miljön som i grunden är en energifråga. Nu kanske vi ändå ser slutet av oljeekonomin. Om vi inte anpassar oss på rätt sätt kanske det kan leda till en ny typ av kris som vi inte är förberedda på. Trots att problemen är välkända står vi där med stor förvåning när de dyker upp. Oljekrisen 1956 var glömd när oljekrisen 1973 slog till.

Väntad krasch kommer

-Man kan räkna upp massor av svagheter med den amerikanska ekonomin. Men USA har tillväxten, en aktiv invandringspolitik och de bästa universiteten. Det säger Jan Joel Andersson, forskare vid Utrikespolitiska institutet.

– Man kan ju fundera på om det kan bli en krasch därför att alla går omkring och väntar på den, säger Jan Joel Andersson. I USA skrevs det många böcker under Clintoneran om att lågkonjunkturer hörde till gårdagen. Nu skulle vi leva i en evig högkonjunktur. Nu skriver man om den förestående kraschen och att det är kineserna som ska utlösa den. Nu ser de på kineser på samma sätt som de tidigare såg på den ekonomiska stormakten Japan som skulle sluka den amerikanska industrin. Men den japanska maskinen började hacka för 15 år sedan och nu får kineserna ta över rollen som hot.

Jan Joel Andersson menar att många ofta ser en organiserad statlig strategi bakom de stora japanska och kinesiska investeringarna i USA. Det är dock troligare att man investerar i USA av det enkla skälet att det är där man får mest för pengarna. Få andra alternativ finns.

– Vi kan räkna upp massor av svagheter med den amerikanska ekonomin. Men USA har tillväxten, de bästa universiteten och man uppmuntrar unga invandrare. I Europa är det tvärtom.

Kina miljömässigt bankrutt

Enligt den långsiktiga trenden har dock supermakten USA:s makt minskat relativt den övriga världen sedan andra världskriget. Den som drar ut de ekonomiska kurvorna 20 år framåt kommer att finna att Kina passerat USA. Men så blir det inte, säger UI:s analytiker.

Gunnar Sjöstedt har en kollega som på frågan vad som är mest spektakulärt i Kina svarade att naturen är tyst på den kinesiska landsbygden. Det finns inga fåglar längre. De enda fåglarna finns vid kusten och det är flyttfåglar. Kina är redan miljömässigt bank-rutt. Förr eller senare ska notan betalas.

– Dessutom är tillväxten så orättvist fördelad att man kan fråga sig om det inte blir en revolution i Kina. Rikedom finns vid kusten och där är standarden högre än i Sverige. Ekonomin är en utsugningsekonomi och det blir sociala spänningar som regimen måste kunna hantera. Frågan är om man kan det?

På kort sikt kan en diktatur möjligen klara en sådan kris, men på längre sikt krävs en demokrati för att få folket med sig. Eller som Jan Joel Andersson säger:

– Det är en väldig skillnad för världsekonomin om 800 miljoner fattiga kineser kräver rättvisa jämfört med att en president i USA röstas bort.

Jan-Ivar Askelin är redaktör för Framsyn.

Läs mer:

- Från elavbrott till 11 september, Finansinspektionen.
- Internationalization, Economic Dependence and National Security, Utrikespolitiska institutet.
- Handelspolitik i förändring, SNS förlag.
- International Economic Negotiation, Edward Elgar.
- Mind the gap! Krisberedskapsmyndigheten.

Ryssland lider av globaliseringsångest

Robert L. Larsson

Ryssland vill ytterst motvilligt bli en del av det globaliserade världssamfundet. Den ryska motviljan mot integration beror till stor del på rädsla och att landet känner sig hotat av omvärlden. För att skydda sig kräver Ryssland särbehandling i relationerna med andra länder, skriver artikelförfattaren.

Av Robert L. Larsson

Kina har trots sitt kommunistiska bagage seglat långt i globaliseringens vindar och avvecklar nu delar av sin planekonomi. Ryssland har också lämnat kommunismen som ideologi, men har under Putins ledning på senare år gått mot ett allt mer centraliserat och auktoritärt styre där en ny merkantilism gör landet allt mer akterseglat.

Detta nummer av Framsyn understryker kraften i de globaliseringsprocesser som förekommer, men vad innebär det egentligen om någon av det internationella samfundets viktigaste aktörer inte vill delta på samma villkor som alla andra?

Ryssland vill särbehandlas
De flesta aktörer har sina egenheter. En av Rysslands egenheter är motvilligheten att bli en del av det globaliserade världssamfundet.

Ryssland vill inte låta sig integreras i vare sig världspolitiken eller världsekonomin – i alla fall inte på andras villkor. Särbehandling av Ryssland präglar därför relationerna till omvärlden.

Ryssland får bland annat vara med i gruppen av världens rikaste länder (G8) där det egentligen inte platsar och förhandlingarna om medlemskap i världshandelsorganisationen WTO har gått trögt. Ryssland vill ha flera undantag, och dessutom vara med i Europarådet trots omfattande brott mot mänskligheten i Tjetjenien.

Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa (OSSE) används som slagträ då det behövs för att i andra fall avfärda eller utvisa dess representanter när landet blir kritiserat. Regionala samarbetsorganisationer som OSS (Oberoende Staters Samväld) eller SCO (Shanghai Cooperation Organisation) deltar Ryssland bara i om man får leda arbetet. Samarbetet med EU haltar och baseras mest på europeiskt beroende av rysk energi. Samtidigt skulle Europamarknaden för energi på sikt kunna ersättas för Ryssland. Beroendet är alltså asymmetriskt.

Ibland låtsas dock Ryssland acceptera internationella regler. Ett exempel är att Ryssland likt Kina officiellt underkastar sig upphovsrättsliga regler, men samtidigt har en stor piratkopieringsindustri som tolereras från statsmaktens sida.

Upplever sig hotat

Den ryska motviljan till integration bottnar till stor del i rädsla. I över tusen år har Ryssland känt sig hotat av omvärlden. Den upplevda hotbilden har varierat från mongoler, katoliker och muslimer till Nato och USA-stödda färgrevolutioner inom det forna Sovjetunionen – Rysslands bakgård.

I dag känner landet sig omringat då USA och Kina vinner inflytande inom det forna Sovjetterritoriet. Ekonomiska och geopolitiska frågor flyter samman då västerländska militärbaser samt energi- och infrastrukturprojekt minskar Rysslands makt.

Västs inställning till och kritik av Ryssland ses även det som en del av omringningen. Det upplevs som ett sätt att påtvinga Ryssland en idé som Ryssland inte är lämpat för – till exempel demokrati. Man säger sig visserligen vilja ha demokrati, men en egen sorts demokrati som tar hänsyn till Rysslands speciella förutsättningar. Men enligt opinionsundersökningar är ledarskiktet inte intresserat av demokrati. Man ser snarast en motsättning mellan stabilitet och demokrati. Detta gäller även till viss del för befolkningen. En

förklaring till detta ligger i att många förknippar demokrati med Jeltsiners kaos eller oligarkernas makt.

Ryssland upplever dessutom att "utländska krafter" försöker ta över viktiga råvaruresurser. Råvarorna måste därför skyddas, speciellt energiresurserna eftersom de är en av de viktigaste garantierna för oberoende gentemot omvärlden.

Integrationsrisker

Grunden för Europas utveckling har sedan 1945 varit en medveten integrationsprocess, baserad på fredsskapande genom ömsesidigt beroende (från kol- och stålunionen och framåt). Denna process upplever alltså Ryssland som ett problem.

Att medverka i en process där ömsesidigt beroende är ett centralt element skulle, enligt ryskt synsätt, göra landet sårbart. Det skulle begränsa handlingsfriheten och öppna för påtryckningar mot Ryssland. Processen ses därför som ett hot mot Rysslands frihet, oberoende och möjlighet att agera som den stormakt landet ser sig som.

Rysslands inställning blir påtaglig i dess energistrategi. Där slås fast att energipolitiken har både ekonomiska och politiska mål, men till syvende och sist är det den nationella säkerheten som är i fokus. Ryssland vill vara en pålitlig energileverantör samtidigt som energin ska kunna användas som politiskt instrument. Balansgången är svår.

Ryssland har således valt en väg där man vill både äta och ha kvar sin kaka. Landet vill gå med på att andra blir beroende av dem. Ryssland ska dock inte bli beroende av andra, inte på bekostnad av sin handlingsfrihet – en rysk neo-merkantilism växer med andra ord fram.

På väg bli enpartistat igen

Att Ryssland vill hålla sig lite för sig själv borde inte spela så stor roll. Problemet bottenar i och blir viktigt i ljuset av Rysslands övergripande utveckling. Utvecklingen under de senaste åren kan i positiva ordalag beskrivas som ökad stabilitet och god tillväxt, men både den politiska och ekonomiska stabiliteten är skenbar. Faktum är att Ryssland under Vladimir Putins ledning gått bakåt i många avseenden och tycks vara på väg tillbaka mot en enpartistat.

Demokratin har kraftigt beskurits och ekonomin är obalanserad och råvarudriven. Ett ökat auktoritärt styre träder fram och centralmakten stärks eller överförs till säkerhetsstrukturerna i stället för till parlament och folkvalda. Säkerhetsfixeringen har lett till att runt 50 procent av landets utgiftsbudget, enligt vissa uppgifter, nu går till försvar, säkerhet och Tjetjenien.

Vad som är intressant är att Ryssland omfamnat den principiella utvecklingen mot ökat internationellt samarbete samtidigt som man tagit flera globaliseringshämmande beslut. Som ett exempel kan nämnas att under Putin har informationsfriheten beskurits och statskontrollen har ökat, liksom självcensuren och begränsningar av NGO:ers, religiösa samfunds och journalisters aktiviteter.

När Ryssland går åt fel håll samtidigt som man mer och mer fjärrar sig från omvärlden blir resultatet inte bara att den ryska befolkningen påverkas negativt, utan även att Europas relationer med Ryssland riskerar att försämrans.

Kulturkrock EU–Ryssland

EU och Ryssland har i många avseenden haft svårare att samarbeta än vad USA och Ryssland haft. En anledning som framförts av de båda statsvetarna Robert Cooper och Robert Kagan är att USA och Ryssland talar samma språk eftersom båda förblir "moderna stater".

Det "postmoderna" Europa har inte samma inställning till maktpolitisk kontroll, ägandeskap och fixering vid traditionell säkerhetspolitik. Europa har i stället, tack vare det amerikanska beskyddet under det kalla kriget, kunnat utveckla sina ekonomiska institutioner och bygga sin värdegemenskap, vilket är grunden till EU:s gynnsamma utveckling.

Konsekvensen av den ryska neo-merkantilismen blir därför en kulturkrock då Europa vill handla och samarbeta med Ryssland. Samarbetet löper väl endast då det gäller tekniska frågor där pragmatismen styr. Den blir svårare om den förutsätter gemensamma värderingar. Demokrati, konfliktförebyggande, gemensam antiterrorism och krishantering underordnas därmed infrastrukturprojekt och samarbete på lägre militärpolitiska nivåer.

Ekonomisk utveckling

På grund av sin självpåtagna isolationism hamnar Ryssland utanför världsmarknaden och blir akterseglat

av exempelvis Indien, som har varit mer benäget att anpassa sig till internationella spelregler. Kina har ingen direkt värdegemenskap med USA, men man är i större utsträckning än Ryssland villig att spela efter gemensamma regler.

Att Ryssland har stora råvarutillgångar är snart det enda starka kort landet har kvar, men om Ryssland inte använder det på bästa sätt blir vinsten kortsiktig och ett hållbart samhälle hinner inte skapas innan resurserna sinar. Långsiktiga investeringar är fåtaliga och den politiskt drivna processen mot oljebolaget Jukos och dess ledare Michail Chodorkovskij har inte påskyndat utvecklingen.

Detta är ett fundamentalt problem för Ryssland i dag. Den valutareserv på över 150 miljarder dollar och goda BNP-utveckling, som energiexporten har lett till, ger sken av att rysk ekonomi går bra. Det sker dock nästan ingen reell tillväxt alls. Ryssland återhämtar sig fortfarande från Sovjets kollaps och finanskrisen 1998 och ekonomin är i samma storleksordning som Portugals. Strävan att diversifiera den industriella basen och gå mot förädling av varor är bara uttryckt som politiska visioner. I verkligheten står utvecklingen ganska stilla.

Gemensam värdegrund behövs

Lösningen ligger inte i att hämta tillbaka Europas gamla merkantilism, att utvidga EU:s protektionism eller i att acceptera ryska isolationistiska tendenser. Om ett långsiktigt och ömsesidigt fördelaktigt samarbete mellan Ryssland och Europa ska komma till stånd behövs i stället en gemensam värdegrund. Detta kräver en betydande kursförändring i rysk utveckling.

Om EU:s medlemmar, tillsammans med USA, vill ha en chans i konkurrensen med Kina om de ryska råvarorna ligger det därför i EU:s intresse att knuffa Ryssland åt rätt håll. Knuffa och dra om det behövs.

Robert L. Larsson är verksam vid FOI:s avdelning för Försvarsanalys och analyserar frågor kring energisäkerhet, rysk säkerhetspolitik och utvecklingen inom forna Sovjetunionen, speciellt Kaukasus.

Framtiden kräver ekonomisk tillväxt utan miljöpåverkan

Lena Sommerstad

Siv Näslund

I dag har vi en konsumtion och produktion som överstiger jordens ekologiska kapacitet med 25 procent. Därför är det en gigantisk utmaning att frikoppla tillväxt från miljöpåverkan i den omfattning som krävs i en starkt expansiv global ekonomi.

Av Lena Sommerstad och Siv Näslund

Vår planet kommer att lida av växtvärk under de närmaste decennierna. Det beror framför allt på något mycket glädjande, nämligen att många fattiga och folkrika länder nu häver sig ur sin fattigdom i snabb takt. Vi står inför en global ekonomisk boom. Den kommer att förändra maktförhållandena på jorden. Den kommer också att innebära en intensifierad jakt på resurser och stora påfrestningar på våra ekosystem.

IIASA (International Institute for Applied Sciences) har genomfört ett omfattande scenariearbete för att bedöma framtidens ekonomiska utveckling och vilka konsekvenser som den kan få på miljön, framför allt på klimatet. Den globala ekonomin växer enligt deras beräkningar med 4–11 gånger fram till 2050 och

med 8–25 gånger till 2100. Det framkom vid ett seminarium om risker och säkerhet i framtiden, som Miljövarsberedningen och Försvarsberedningen ordnade i oktober.

Enligt världstoppmötet i Johannesburg har vi redan idag en samlad global konsumtion och produktion som överstiger jordens ekologiska kapacitet med 25 procent. Det är därför en gigantisk utmaning att frikoppla tillväxt från miljöpåverkan i den omfattning som krävs i en starkt expansiv global ekonomi. Det kommer att behövas åtskilliga språng i miljöanpassad teknikutveckling, vilket en del bedömare också tror är möjligt. Andra bedömare säger att det är omöjligt att klara en sådan produktionstillväxt utan allvarliga konsekvenser för jordens miljö.

Frågan blir i så fall hur vi bryter trenden – på ett civiliserat sätt eller genom kollaps? Utgångsläget är inte gynnsamt.

Ekosystem under stress

Många ekosystem är redan under stress. Det visar bland annat FN:s stora forskningsprogram Millennium Ecosystem Assessment. Två tredjedelar av våra fiskarter är överfiskade eller på gränsen till det. Mer än hälften av jordens floder är allvarligt förorenade. Färskvatten är en bristvara i stora delar av världen och grundvattennivåerna sjunker. Öknar breder ut sig och jordar eroderar.

Förgiftade isbjörnar

Utarmning av naturresurser har förekommit förr. Men aldrig tidigare under människans tid på jorden har påverkan på våra ekosystem skett i en sådan geografisk skala. Förändringstakten är också mycket snabb. Den biologiska mångfalden minskar med upp till tusen gånger den naturliga förändringen. Skadliga kemikalier sprids över jorden. Isbjörnar i Arktis som aldrig varit i närheten av kemikaliekällorna har nu PCB och andra miljögifter i sina kroppar. Den globala medeltemperaturen stiger och forskarna är överens om att klimatförändringen beror på mänsklig påverkan, främst förbränningen av fossila bränslen.

Den globala miljöförstörelsen kräver en radikal omställning av produktion och konsumtion i de etablerade industriländerna. Det gäller inte minst energi- och transportsystemen. EU:s klimatpolitiska mål är att begränsa den globala temperaturhöjningen till 2 grader. Då måste industriländerna minska de klimatpåverkande utsläppen med 60–80 procent till 2050. Samtidigt måste de nya industriländerna kunna välja hållbara energisystem redan från början. För att det ska bli möjligt krävs stora investeringar i forskning och utveckling.

Lära av historien

Många kulturer har gått under på grund av utarmning av vitala resurser eller oförmåga att anpassa sig till förändrade villkor i klimat, vattentillgång med mera. Kan vi lära oss något av historien?

På senare tid har det kommit flera böcker där miljöhistoriker reflekterar över kopplingen mellan miljöförändringar och kulturers överlevnad. Jared Diamond beskriver i sin bok *Collapse – How Societies Choose to Fail or Succeed* hur olika kulturer klarar svåra kriser. Två särdrag kännetecknar, enligt Diamond, de samhällen som lyckas. Det ena särdraget är en förmåga att ompröva grundvärderingar. Det andra är en förmåga att tänka långsiktigt och att fatta förutseende beslut innan problemen nått krisdimensioner. Kulturer som överlevt har i tid sett problemen och hittat system för att hejda en ohållbar utveckling. Ett exempel är Tokugawa-shogunerna i Japan, som lyckades hejda den avskogning som höll på att underminera försörjningsbasen.

J. Donald Hughes gör i den nyligen till svenska översatta boken *Världens miljöhistoria* en genomgång av olika historiska kulturer som har överlevt eller gått under. Han ser att många av de destruktiva processer som lett till undergång för tidigare kulturer finns närvarande nu, men i betydligt större skala, och att trenderna är ohållbara. Men han ser också ljusning. Det handlar om att vår kunskap om hur systemen i naturen fungerar hela tiden förbättras. Han hoppas också på utveckling av miljövänlig teknik i lämplig skala. En ny hoppfull trend, som han tycker sig skönja, är att människors tankar och handlingar präglas av en större förståelse för samspelet mellan samhälle och natur och det han kallar för "livets gemenskap".

Förnyas och utvecklas

Inom systemekologin har begreppet resiliens fått ett genombrott under senare år. Ett system som är resiliert klarar störningar och har förmåga att förnya sig och utvecklas. Ekosystem verkar vara särskilt resilienta om det finns många arter som utför samma funktion – till exempel fotosyntes eller nedbrytning. På korallrev finns exempelvis normalt flera arter som betar reven. I Karibien fiskades alla arter utom en sjöborre ut. När sjöborren sedan drabbades av en sjukdom blev korallreven överväxta med alger.

Adaptiv – eller lärande – förvaltning är ett annat begrepp som har utvecklats för att tydliggöra hur vi kan skapa ett bättre samspel mellan samhälle och ekosystem. Idén är att föränderliga ekosystem måste förvaltas genom en ständig lärandeprocess. När ekosystemet förändras, måste också förvaltningsmetoderna förändras.

Resiliens och lärande förvaltning är begrepp som kan användas också för socio-ekonomiska system. Vi behöver kanske fråga oss om vi bygger våra samhällen så att de är mångfunktionella och klarar störningar? Har vi en tillräcklig förmåga att uppmärksamma problem och förutse kriser?

Dyrköpt erfarenhet

Under året som gått har världen drabbats av en lång rad naturkatastrofer – som tsunamin och orkanerna Katrina och Rita. De har tydligt visat oss hur sårbara vi är inför naturens krafter och hur den pågående miljöförstörelsen riskerar att öka vår utsatthet.

Många forskare pekar på ett samband mellan klimatförändringar och extrema väderfenomen, som kraftiga orkaner, torka och översvämningar. Men också vår förmåga att skydda oss mot naturkatastrofer påverkas av miljöfaktorer. På många håll har naturliga skyddssystem, som korallrev, mangrove-skogar eller våtmarker, försvunnit. Ett exempel är New Orleans. Här fanns en plan att restaurera naturliga skyddssystem som våtmarker för att förebygga konsekvenserna av en orkan. Men kostnaden på 14 miljarder dollar ansågs vara för hög. Nu beräknas konsekvenserna av årets orkaner kosta runt 100 miljarder dollar.

Utan tvekan blir 2000-talet ett avgörande sekel i mänsklighetens historia. Med fortsatt befolkningstillväxt och en ekonomisk boom av aldrig tidigare skådad omfattning, krävs en ny respekt för de ekosystem som bär upp vår civilisation. Om vi i tid fullt ut inser detta, har vi också tillsammans tid att ändra riktning.

Lena Sommestad är miljöminister och ordförande i Miljövårdsberedningen. Siv Näslund är kanslichef i Miljövårdsberedningen.

Hotet från kärnvapnen består

Många kärnvapenprov har utförts för att testa olika säkerhetssystem, som ska förhindra att sprängningar sker av misstag. Oavsiktliga kärnvapensprängningar i samband med en olyckshändelse kan få förödande konsekvenser. Särskilt om sprängningen uppfattas som avsiktlig och sker i ett känsligt säkerhetspolitiskt läge, skriver artikelförfattaren.

Av Mattias Waldenvik

Finns det ett kärnvapenhot i dag? En numera pensionerad kollega svarade för några år sedan på samma fråga med påståendet att "så länge det finns kärnvapen, så finns det ett kärnvapenhot".

Ligger det något i ett sådant påstående? Frågan om hot från kärnvapen kan formuleras om i termer av sannolikheter för olika händelseförlopp som leder fram till en kärnsprängning sammanvägt med konsekvenserna av verkan från densamma. De händelseförlopp som i allmänhet skulle leda fram till de allvarligaste konsekvenserna är användandet av kärnvapen i en väpnad konflikt. Utöver väpnade konflikter finns andra typer av händelseförlopp som också kan leda fram till en kärnsprängning.

Den 17 januari 1966 krockade ett amerikanskt B-52 bombplan med ett KC-135 tankningsflygplan under lufttankning över Palomares i Spanien. Explosivämnet i två av de fyra kärnvapen som fanns ombord detonerade när de slog i marken, men utan att några kärnexplosioner sattes igång. Det dröjde nära tre månader innan det fjärde kärnvapnet, som landade i havet, var återfunnet. Olika olyckshändelser utgör ett möjligt händelseförlopp som skulle kunna leda fram till en kärnvapenexplosion. En anledning till att konsekvenserna av olyckan ovanför Palomares begränsades var att säkerhetsaspekter beaktats och åtgärdats vid utvecklingen av den aktuella typen av kärnvapen. En stor del av de kärnvapenprov som genomförts har haft som huvudsyfte att verifiera olika typer av säkerhetssystem, införda för att undvika oavsiktliga kärnvapensprängningar i samband med olyckshändelser.

Foto Martin Naucclér
Mattias Waldenvik

Konsekvenserna av en oavsiktlig kärnsprängning kan sträcka sig längre än konsekvenserna av verkan från explosionen om den sker vid en plats och en tidpunkt där det säkerhetspolitiska läget är sådant att kärnexplosionen kan komma att missuppfattas som en avsiktlig insats med kärnvapen från en annan aktör.

Det är svårt att komma ifrån den något kontroversiella slutsatsen att kärnvapenprov i syfte att verifiera säkerhetsaspekter skulle minska riskerna för olyckshändelser som leder till kärnexplosioner. Speciellt gäller detta de aktörer som försöker krypa under den ribba som ett provstoppsavtal utgör för framtagandet av kärnvapen. Välutvecklade, betrodda system för övervakning och ledning minskar risken för att en olyckshändelse ska missuppfattas.

Stöld eller ickeauktoriserat användande av kärnvapen är ytterligare ett händelseförlopp som skulle kunna tänkas leda fram till en kärnvapenexplosion. Olika typer av säkerhetsarrangemang används för att förhindra sådana händelser. Utöver tillträdesskydd av mer traditionellt slag förekommer olika lösningar för att försvåra eller förhindra att ett kärnvapen är möjligt att använda vid stöld eller utan auktorisering.

Förvaras åtskilda

Den tekniskt enklaste metoden att försvåra otillbörligt användande av ett kärnvapen är att likna vid hanteringen av vilket handeldvapen som helst. Det förvaras isärplockat med en vital del förvarad åtskild från övriga delar av vapnet.

På samma sätt kan vapenbärare och kärnladdning förvaras åtskilda, under ansvar av olika organisationer. Mer kvalificerade tekniska system, vanligtvis benämnda Permissive Action Links (PAL), har konstruerats som integrerade delar av ett kärnvapen för att i tillräckligt hög grad försvåra ickeauktoriserad användning. Det kan röra sig om system som kräver en eller flera koder för att kärnvapnet ska gå att osäkra, kompletterat med sensorer som känner av att en sekvens händelser sker och att det sker i rätt ordning. Ett exempel är sensorer som ska känna av robotuppskjutning och återinträde i atmosfären innan kärnvapnet går att osäkra.

Kärnvapenprov utgör i viss mån ett händelseförlopp som innefattar en kärnexplosion. Kärnvapenprov utgör inte med nödvändighet en entydig ökning av kärnvapenhotet. Det råder i någon mån ett de facto provstopp, vilket medför att ett kärnvapenprov skulle vara behäftat med en dyr politisk prislapp. Om eller när detta tabu är brutet kommer de säkerhetspolitiska förhållanden som då råder, och om provet görs i samband med horisontell eller vertikal spridning, att avgöra i vilken mån provningen kan tänkas medföra ett ökat eller minskat kärnvapenhot.

Med horisontell spridning avses spridning till nya länder eller andra aktörer medan den vertikala spridningen avser utveckling av kärnvapen. Ett exempel på vertikal spridning är utveckling av termonukleära kärnvapen.

Kärnvapen i konflikter

Det brukar ibland sägas att kärnvapen är politiska vapen i den meningen att de egentligen inte skulle vara avsedda att användas. Trovärdigheten för ett kärnvapen som politiskt instrument hänger dock ihop med möjligheten att faktiskt använda vapnet. Det medför att kärnvapen som politiskt instrument inte är en bluff, som inte går att syna. Den tekniska kapaciteten hos ett kärnvapensystem och dess symbios med säkerhetspolitiska faktorer, illustreras väl av utvecklingen under det kalla kriget där teknisk utveckling, som till exempel interkontinentala ballistiska robotar, påverkade utvecklingen på doktrinområdet från massiv vedergällning till ömsesidig ödeläggelse. Det står utom allt tvivel att kärnvapen är starka politiska spelkort, vilket illustreras väl av den uppmärksamhet som ägnas den kärntekniska utvecklingen i Iran i dag. Här är det inte kärnvapen i sig som utgör den säkerhetspolitiska spelbrickan, utan möjligheten för att land att skaffa sig kapacitet att tillverka kärnvapen.

Risken för att ett kärnvapen skulle komma att faktiskt användas i en väpnad konflikt är givetvis beroende av en mängd olika förutsättningar, bland annat militära styrkeförhållanden och uppfattningar om säkerhetsläget. Det står dock klart att frågeställningen blir allt mer komplicerad i och med att allt fler aktörer intresserar sig för att införskaffa kärnvapen.

De tankebanor och beteendemönster som utvecklades mellan USA och Sovjetunionen under det kalla kriget har i hög utsträckning fått stå modell för relationer mellan stater med kärnvapen. Förutsättningarna för ömsesidig ödeläggelse kvarstår mellan USA och Ryssland, nya aktörer med andra förutsättningar och komplicerade säkerhetspolitiska relationer kräver dock nya förklaringsmodeller och en fördjupad analys.

Svårbesvarade frågor

Ett exempel är Nordkorea som åtminstone vid något tillfälle påstått sig inneha kärnvapen. Skulle en säkerhetspolitik baserad på avskräckning genom säkerhetsgarantier från amerikansk sida kunna leda till

en avspänning i regionen? Kan ett Nordkorea med kärnvapen över huvud taget påverkas genom avskräckning? Kan Japan och Sydkorea förlita sig på säkerhetsgarantier? Frågeställningarna låter sig inte med lätthet besvaras på ett tillfredsställande sätt. Det bidrar till en osäkerhet som i sin tur kan leda till ytterligare spridning, missförstånd eller politiskt manövrerande i grumligt, kärnvapenminerat vatten.

Det ligger någonting i sentensen att kärnvapenhotet består så länge det finns kärnvapen. Med rådande förhållanden i världen, vad gäller den säkerhetspolitiska utvecklingen och horisontell respektive vertikal spridning av kärnvapen och kärnteknik, ökar dessutom kärnvapenfrågornas komplexitet. Det är en förunderlig värld vi lever i.

Mattias Waldenvik forskar vid FOI:s institution för kärnvapenfrågor och detektion.

Tuffare tag mot sjörövare och terrorism till havs

Foto Martin Naujels
Christopher Werner

Sjöröveriet på världens hav ökar och terroristnätverk som al-Qaida slår till även till sjöss. För att komma till rätta med brottsligheten till havs krävs kraftfulla konventioner och att stater samarbetar, samt ger sina myndigheter möjlighet att agera även mot morgondagens hot. Globaliseringens nätverk kan ge staterna de verktyg som behövs – men vägen till en säkrare värld är mycket lång.

Av Christopher Werner

Globalisering betraktas av de flesta som en övergång mellan två olika stadier. Stadiet före globalisering kan betecknas som autarki (ej kontakt med omvärlden). Stadiet efter globalisering måste vara "globaliserad". Processen har redan nu tagit mer än 1 000 år och den är förmodligen inte avslutad i vår tid.

Globalisering som process är alltså ett gammalt fenomen. Havet medgav att upptäcktsresande och äventyrare kunde upptäcka andra kontinenter. Globaliseringen förde med sig (eller vice versa) stora folkvandringar, att delar av världen kristnades, spridning av sjukdomar likt digerdöden, handel med avlägsna kontinenter. Marinstrategen Amiral Alfred T. Mahan (1840–1914) skrev om USA:s möjligheter att, med en stark flotta, kunna hålla den kommersiella sjötrafiken igång, vilket i sin tur skapade välstånd. Mahan är globaliseringens renässansmästare.

Gårdagens kommunikationsnätverk med fartyg som enda medel har efterhand kompletterats med telegraf, telefon, tåg, bilar, flyg samt nätverk för Internet och e-post. Utvecklingen går nu mycket snabbt. Den engelske militärteoretikern Geoffrey Tills fyra klassiska attribut för havet som medium, bör även kunna gälla för de andra medierna, nämligen att dessa har följande egenskaper:

- Mediet i sig själv är en resurs
- Medium för transport
- Medium för spridande av information och idéer
- Medium för makt

Alla dessa egenskaper kan vara positiva eller negativa.

För- och nackdelar

Medan ordet globalisering inte finns i den nyligen fastställda svenska marina doktrinen, har den militärstrategiska doktrinen beskrivit både för- och nackdelar. Nackdelarna är dock i övervikt och består av:

- Beroende
- Sårbarhet
- Gränsöverskridande problem som folkförflyttningar, sjukdomar och organiserad brottslighet
- Manipulation, avlyssning och utslagning
- Fördelar nämns också som:

- Ökande kommunikation
- Ökande verkansmöjligheter

Havet kunde användas i syfte att utnyttja handelns komparativa fördelar för ett ökat välstånd. I dag går mer än 90 procent av världens transporter på köl. En säker och väl fungerande sjöfart är avgörande för världens välstånd.

Nästan bara elände...

Krig är nog det hemskaste vi kan tänka oss och globaliseringen har bidragit med en massa elände, nu framför allt på lägre konfliktnivåer. Detta är den negativa effekten av globalisering med gissel som sjöröveri, smuggling, terrorism, trafficking och illegal migration. Sjøröveriet expanderar, med toppnotering av 445 fall år 2003.

Terrorism till sjöss är också välfrekvent. 1999 hittade indiska myndigheter ett nordkoreanskt fartyg, Kuwolsan, med en hel vapenfabrik ombord. 12 oktober 2000 sprängdes den amerikanska jagaren USS Cole i Jemens hamnstad Aden. 24 april 2004 attackerades två oljeanläggningar i Irak, två amerikanska sjömän fick sätta livet till. 19 augusti 2005 anfölls amerikanska USS Ashland och USS Kearsarge i Aqaba-viken. Detta är bara några få exempel. Trafficking har sina delbranscher med maskiner för vapentillverkning, vapen och personer (kvinnor och barn) som främsta objekt. Smugglingen finner ständigt nya marknader.

...men också glädjeämnen

Dygnet efter tsunamins härjningar runt Bengaliska viken fanns amerikanska flottan utanför Acehprovinsen i Indonesien, med örlogsfartyg, underhållsfartyg och läkare. U.S. Navy förtöjde fartyg, gick iland med helikoptrar och båtar. Läkare gjorde nytta genom att förflytta operationskapacitet/läkarresurser från fartyg till området iland i Acehprovinsen för att ta hand om tsunamins offer.

Globaliseringen har, som synes, också gett oss fördelar. Den positiva effekten är att den gett oss verktyg för en utvidgad internationell samverkan, ett djupare samförstånd stater emellan. En mängd konventioner har tagits fram för att möta morgondagens maritima hot och de flesta lösningar har ett gemensamt, samverkan mellan stater (co-operation).

Både de gamla och nya hoten och brotten måste kunna hanteras. Brott kan vara relaterade till en stats inhemska lagar eller grövre, i vad som klassiskt betecknas som internationella brott (international crimes). Havsrättskonventionen (Law of the Sea Convention) kan sägas utgöra grunden för en bättre ordning till havs, och därmed en säkrare värld.

Regionala initiativ

Utöver konventionerna (se faktaruta här intill) finns en mängd regionala initiativ. Regional Maritime Security Initiative (RMSI) i Sydostasien och Baltic Sea Region Border Control Cooperation Conference (BSRBCCC) i Östersjöregionen är bara några exempel. Det är visserligen viktigt att bara öppna en dialog mellan två stater, men för att få resultat måste stater ge varandra mandat till exempel att borda varandras handelsfartyg och genomföra skeppsrannsakan (visit & search).

Konventioner och initiativ stärker det internationella mellanstatliga arbetet och visar påtagligt på globaliseringens fördelar. De visar också på kanske den enda vägen till framgång, där ensam stat inte förmår agera enskilt.

Nyckeln till framgång heter samverkan på multi- eller bilateral basis (co-operation), samt att förbättra staternas egen jurisdiktion, det vill säga rättskipning. Självklart bör då staten ha ratificerat de mest angelägna konventionerna från i första hand FN.

Kuststater bör samverka i större utsträckning, då kan vi få bättre resultat av havsrättskonventionen och SUA-konventionen. Flaggstater bör samverka i större utsträckning, då kan vi få bättre resultat, i fråga om visit & search, av havsrättskonventionen (art 108) och SUA-konventionen. Hamnstater bör samverka i större utsträckning, då kan vi få bättre resultat av ISPS-koden och CSI-initiativet.

Med en kraftfullare nationell jurisdiktion (2000 års Palermokonvention) kan stater få myndigheter att agera även mot morgondagens hot. För detta krävs dock att försvarsmakter, organisationer för kustbevakning, polis, tull, migration över huvud taget ges uppgiften av statsmakten från början.

Kriminella arbetar som vanligt

Då vissa konventioner från FN inte är ratificerade, då vissa konventioner inte implementerats till nationell lag samt vissa uppdrag inte givits till olika statliga myndigheter, kan al-Qaida, sjörövare,

narkotikasmugglare, traffickers och hallickar från bland annat det forna östblocket fortsätta att arbeta som vanligt.

Globaliseringen har gett oss fördelar. Rätt utnyttjat kommer globaliseringens nätverk att förse staterna med de verktyg som behövs för att bygga en säkrare värld – men just nu tycks vägen dit vara mycket lång.

Christopher Werner är kommandörkapten, forskningsassistent vid Försvarshögskolans krigsvetenskapliga institutions forsknings- och utvecklingsområde, avdelningen för militära operationer.

Konventioner till havs

Convention for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Maritime Navigation (SUA-konventionen 1988), som tillkom efter terroristangreppet på lyxkryssaren Achille Lauro, syftar till att stater ska utlämna eller åtala brottslingar. En översyn och revidering av SUA-konventionen gjordes i slutet av oktober 2005, som en anpassning till dagens terroristhot samt för att bättre beskriva den rättsliga grunden för ingripande mot fartyg (visit & search).

1988 års Wienkonvention innehåller råd mot smuggling och narkotikatrafik. Konventionen rekommenderar bilateralt eller regionalt samarbete för att bättre kunna ingripa.

2000 års Palermokonvention riktar sig mot transnationell organiserad brottslighet och handlar om sådan brottslighet som Trafficking in persons, Smuggling of Migrants and Illicit Manufacturing samt Trafficking in firearms.

International Ship and Port Facility Security (ISPS-koden 2003) påverkar kuststater, flaggstater, hamnstater, redare, skeppare och hamnar. Allt detta sker i syfte att få en säkrare sjöfart. Nya rutiner är införda ombord och iland. På sjöresa från en stat till en annan kan resenären kanske bli inräknad två gånger, avbildad i tv-monitörer fyra gånger. Fartygen har ett system för automatisk identifiering till sjöss, automatiska larmsystem till land, skyddsplan för fartyget och regelbundna skyddsövningar.

Container Security Initiative (CSI) är ett bilateralt avtal mellan USA och Sverige. USA har avtal med 18 stater som har omfattande handel med USA. Avtalet är en nödvändig garanti för att fartyg inte ska anlöpa USA med massförstörelsevapen i lasten.

Proliferation Security Initiative (PSI) riktar sig till stater för att de bättre ska kunna hantera verkställigheten i jakten på massförstörelsevapen. Genom att staterna bilateralt ger varandra rätten till visit & search kommer spridningen av kärnvapen att kunna reduceras.

International Maritime Bureau (IMB) är under International Chamber of Commerce ett fristående, oberoende organ. Syftet är att försvåra, motverka eller hindra sjöröveri i världen. IMB ger ut årsstatistik, prognoser samt aktuella veckovarningar över sjöröveriet.

Blågul ballongyra

Försvarshögskolans nya hus invigdes den 22 september med förväntad pompa. När kung Carl XVI Gustaf efter viss möda lyckades dra i det blågula band som höll de blågula ballongerna på plats i taket så ändrades stämningen från gala till barnkalas. För vem kan väl motstå att leka med ballonger?

Av Jan-Ivar Askelin

Efter 44 år i kasernmiljö vid Valhallavägen har nu FHS flyttat till ett modernt hus vid Tekniska högskolan. Huset är på många sätt öppet. Vem som helst kan gå in och besöka Anna Lindh-biblioteket, som är landets kanske främsta säkerhetspolitiska bibliotek. Det är biblioteken från FHS och Utrikespolitiska institutet (UI) som slagits samman. Förutom UI har FHS även Folke Bernadotte Akademin som granne.

Försvarsminister Leni Björklund betonade försvarets internationalisering och värdet av att ha en bred officersutbildning. Försvarsministern sade att omställningen till det nya försvaret kommer att betyda att färre officerare utbildas, men samtidigt kommer civila experter som sänds ut på internationella insatser att behöva en militär utbildning.

En dryg månad efter det att champagnen var urdrucken serverade regeringen en bittrare kalk i form av en utredning om försvarsförvaltningen.

I denna föreslås Försvarshögskolan minska sina kostnader med 235 miljoner kronor årligen. Färre elever ska utbildas och forskningen minska. FOI ska enligt utredningen minska med 425 miljoner kronor. Sammanlagt ska drygt två miljarder kronor frigöras för annan användning i insatsförsvaret. Till våren väntas riksdagen fatta beslutet.

Foto-Martin Nauclér

Försvarsminister Leni Björklund betonade vikten av att Försvarshögskolan och Utrikespolitiska institutet nu finns i samma lokaler. Det är en följd av officersyrkets breddning och internationalisering, sade hon.

Foto Martin Nauclér

Det blågula invigningsbandet trilskades en aning vid den kungliga invigningen. Överste Lars Franzén och överstelöjtnant Conny Ling, som varit med och lett hela byggprojektet, höll möjligen andan i en halv sekund innan de kunde konstatera att uppgiften var löst.

Kung Carl Gustaf tog även en sväng in på Anna Lindh-biblioteket som då inte var officiellt invigt. Övriga på bilden är från vänster Johan Andersson, som arbetar på biblioteket, Försvarshögskolans rektor Henrik Landerholm, kungens stabschef viceamiral Frank Rosenius, samt överbefälhavaren Håkan Syrén.